

Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет туризму
Кафедра готельно-ресторанної та курортної справи

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

**«ПЕРСПЕКТИВА ВИКОРИСТАННЯ МІНЕРАЛЬНИХ ВОД
ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ В САНАТОРНО-КУРОРТНИХ
ЗАКЛАДАХ»**

Виконавець:

студент 2 курсу, групи КС-21
спеціальності J2 «Готельно-
ресторанна справа та кейтеринг»
(освітньо-професійна програма
«Курортна справа»)

Сингаївський Максим Олегович

Науковий керівник:

д.і.н., професор

Клапчук Володимир Михайлович

Рецензент:

к.п.н., доцент

Польова Леся Василівна

к.і.н., доцент

Новосьолов Олександр Васильович

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ МІНЕРАЛЬНИХ ВОД У САНАТОРНО-КУРОРТНІЙ СПРАВІ.....	6
1.1. Поняття та класифікація мінеральних вод.....	6
1.2. Мінеральні води як важлива складова розвитку курортно-рекреаційної сфери.....	12
1.3. Напрями використання мінеральних вод в санаторно-курортних закладах.....	17
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН І ВИКОРИСТАННЯ МІНЕРАЛЬНИХ ВОД ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	25
2.1. Характеристична мінеральних вод Чернівецької області: поширення, склад, типи, лікувальні властивості.....	25
2.2. Аналіз розвитку санаторно-курортної галузі Чернівецької області.....	35
2.3. Особливості використання мінеральних вод в санаторно-курортних закладах Чернівецької області.....	42
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ МІНЕРАЛЬНИХ ВОД В САНАТОРНО-КУРОРТНИХ ЗАКЛАДАХ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	50
3.1. Рекомендації щодо використання мінеральних вод в санаторно- курортних закладах Чернівецької області.....	50
3.2. Рекомендації щодо використання мінеральних вод Чернівецької області в санаторно-курортних закладах України.....	58
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69
ДОДАТКИ.....	76

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена зростаючою потребою суспільства в здоровому способі життя та відпочинку. Санаторно-курортні заклади відіграють важливу роль у забезпеченні оздоровлення та відновлення здоров'я населення, сприяючи зменшенню захворюваності, підвищенню працездатності та якості життя. Особливо зараз під час військового стану велика кількість військових та цивільних осіб потребує лікування, реабілітації та просто відпочинку. Дана тенденція збережеться і після закінчення війни, оскільки війна залишить всій слід на довго.

Мінеральні води Чернівецької області мають значний потенціал для використання в санаторно-курортних закладах завдяки своїм лікувальним властивостям. Вони володіють унікальними характеристиками, що можуть бути ефективними для лікування широкого спектра захворювань, таких як розлади травної системи, захворювання органів дихання, а також для загального зміцнення організму. Зважаючи на зростаючий інтерес до природних лікувальних ресурсів, Чернівецька область може стати важливим центром для розвитку лікувального туризму в Україні.

У зв'язку зі збільшенням попиту на здоровий спосіб життя та лікувальний туризм, актуальність використання мінеральних вод зростає. Сучасні тенденції в індустрії гостинності сприяють розвитку санаторно-курортних послуг, що включають в себе не лише традиційне лікування, а й відновлення здоров'я за допомогою природних ресурсів. Мінеральні води Чернівецької області можуть стати важливим елементом у комплексному підході до оздоровлення та рекреації, що сприятиме розвитку туристичної інфраструктури регіону.

Перспективи використання мінеральних вод в санаторно-курортних закладах Чернівецької області мають як соціальну, так і економічну

значущість. Правильна організація лікувального процесу та маркетинг цих ресурсів може залучити туристів не лише з України, а й з-за кордону, підвищуючи конкурентоспроможність регіону на міжнародному ринку. Це відкриває можливості для розвитку інфраструктури, створення нових робочих місць та залучення інвестицій у туристичну галузь.

Проблемами дослідження використання мінеральних вод в санаторно-курортних комплексах займались Нетробчук І.В., Самолук І.М., Клапчук В.М., Мендела І.Я., Кілінська К.Й., Костащук В.І., Шевчук Ю.Ф., Дутчак С.В. та ряд інших

Мета дослідження – проаналізувати перспективи використання мінеральних вод Чернівецької області для лікувальних і оздоровчих послуг у санаторно-курортних закладах.

Відповідно до вищезазначеної мети виділено **наступні завдання кваліфікаційної роботи:**

- описати поняття та класифікацію мінеральних вод;
- охарактеризувати мінеральні води як важлива складова розвитку курортно-рекреаційної сфери;
- визначити напрями використання мінеральних вод в санаторно-курортних закладах;
- здійснити аналіз мінеральних вод Чернівецької області;
- охарактеризувати розвиток санаторно-курортної галузі Чернівецької області;
- проаналізувати використання мінеральних вод в санаторно-курортних закладах Чернівецької області;
- розглянути закордонний досвід надання послуг в санаторно-курортних закладах;
- запропонувати рекомендації щодо використання мінеральних вод в санаторно-курортних закладах Чернівецької області

- здійснити розробку заходів з удосконалення використання мінеральних вод Чернівецької області в санаторно-курортних закладах України

Предмет – використання мінеральних вод Чернівецької області в санаторно-курортних закладах.

Об'єкт – санаторно-курортні заклади Чернівецької області та їх інфраструктура, що включає використання мінеральних вод.

Методи дослідження. Методи дослідження базуються на комплексному підході, який включає аналіз наукових джерел, нормативно-правових документів, статистичних даних, для цього було використано наступні методи дослідження: аналіз та синтез, системний аналіз, порівняльно-історичний метод, статистичний аналіз, метод групування, описовий, порівняльний, просторовий, прогнозування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці рекомендацій щодо використання мінеральних вод в санаторно-курортних закладах Чернівецької області та України

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості застосування отриманих результатів для оптимізації роботи санаторіїв та курортів, а також для формування стратегій їх подальшого розвитку.

Дипломна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ МІНЕРАЛЬНИХ ВОД У САНАТОРНО-КУРОРТНІЙ СПРАВІ

1.1. Поняття та класифікація мінеральних вод

Наказом МОЗ України від 02.06.2003 р. №243 “Про затвердження Порядку здійснення медико-біологічної оцінки якості та цінності природних лікувальних ресурсів, визначення методів їх використання”, визначено:

Мінеральні природні води – природні підземні мінеральні води об’єктів (родовищ), що характеризуються певним та стабільним фізико-хімічним складом, вмістом біологічно активних компонентів та сполук відповідно до кондицій, установлених для кожного об’єкта (родовища), які використовуються без додаткової обробки, що може вплинути на хімічний склад та мікробіологічні властивості [1].

Вони здатні впливати на фізіологічні процеси в організмі людини та використовуються як у лікувально-профілактичних, так і в рекреаційних цілях. Мінеральні води формуються під дією геологічних, гідрологічних та геохімічних процесів, що забезпечують накопичення різних мінеральних солей, газів і мікроелементів у водоносних горизонтах. Вони можуть містити до 60 різних компонентів, серед яких гідрокарбонати, сульфати, хлориди, а також катіони кальцію, магнію, натрію, заліза та інших елементів. Додатково деякі мінеральні води насичені газами – вуглекислим газом, радоном або сірководнем, що підсилює їх лікувальні властивості [2, с.16].

Залежно від характеру фізіологічного впливу, рівня мінералізації, наявності специфічних біологічно активних речовин і можливостей бальнеологічного використання, природні мінеральні води поділяють на кілька основних категорій.

Столові води — це фасовані природні підземні мінеральні води з мінералізацією менш ніж 1,0 г/л. До цієї групи також можуть належати води з

показником мінералізації до 1,5 г/л за умови відсутності будь-яких біологічно активних властивостей. Вони використовуються переважно як щоденний освіжаючий напій.

Лікувально-столові води — фасовані природні підземні мінеральні води з мінералізацією в межах від 1,0 до 8,0 г/л для всіх хімічних груп, а для натрієвих гідрокарбонатних, гідрокарбонатно-хлоридних і хлоридно-гідрокарбонатних вод — до 15,0 г/л. До них також відносять води із нижчою мінералізацією, якщо вони містять необхідну кількість біологічно активних мікроелементів відповідно до бальнеологічних норм. Такі води можуть споживатися як лікувальні — за призначенням лікаря — або як столові напої при нерегулярному вживанні протягом обмеженого періоду (не більше 30 днів) з подальшою перервою 3–6 місяців.

Лікувальні води — це нативні природні підземні мінеральні води, які використовуються виключно за медичними рекомендаціями. Вони можуть застосовуватися як внутрішньо, так і зовнішньо, згідно зі спеціальними методиками курортного лікування.

Для визначення належності мінеральних вод до певної бальнеологічної групи застосовують комплекс кількісних і якісних характеристик, серед яких:

1. рівень загальної мінералізації (сукупність розчинених речовин);
2. іонний профіль (характеристика основних катіонів і аніонів);
3. газовий склад та ступінь газонасичення;
4. концентрація терапевтично значущих мінеральних і органічних компонентів;
5. показники природної радіоактивності;
6. кислотно-лужна реакція води (рН);
7. температура води, що також має суттєве бальнеологічне значення

Найбільш популярні лікувальні води складають групи. У кожену групу можуть входити води, різні за хімічним складом і по температурі, але всіх їх об'єднує присутність головного компонента, за яким вони згруповані.

1. Лікувальні без специфічних компонентів і властивостей. Лікувальне їх значення визначається основним іонним складом та загальною мінералізацією. Переважаючи газу - азот і вуглеводень.

2. Вуглекислі. Природні води, що мають різний іонний склад, мінералізацію і температуру і містять не менше 0,75 м. / л вуглекислого газу (двоокису вуглецю - CO_2) з лікувальною метою при зовнішньому застосуванні використовуються концентрації вуглекислоти 0,75 - 2,0 г / л. Лікувальне значення визначається наявністю в цих водах розчиненого вуглекислого газу (понад 500 мг / л), а також загальним складом і мінералізацією. Вуглекислі води широко поширені і становлять найбільшу цінність як для внутрішнього, так і для зовнішнього застосування.

3. Сульфідні (сірководневі). Для бальнеотерапії використовують сірководневі води з концентрацією H_2S від 10 до 250 мг/л. Основними характеристиками таких вод є наявність вільного сірководню та іонів водню. [3].

4. Сульфатні води (Славське джерело, Смірновський нарзан, Кисловодський сульфатний нарзан) гальмують процеси всмоктування у кишечнику, одночасно стимулюючи перистальтику та секреторну функцію, що обумовлює їх легку послаблюючу дію. Поліпшення роботи кишечника покращує функціонування печінки, оскільки сульфати знижують кислотність шлунка. Це дозволяє ефективно застосовувати такі води для пацієнтів із захворюваннями печінки та супутніми патологіями шлунка.

5. Залізисті, миш'яковисті, з високим вмістом марганцю та і інші. Миш'як, залізо, кобальт, що є складовою частиною вітаміну B12, приймають активну участь в процесах кровотворення, тому вони показані хворим із захворюваннями органів травлення у сполученні з анемією. Миш'яковисті мінеральні води — це природні води з різним рівнем мінералізації, температури та іонного складу, у яких вміст миш'яку становить 0,7 мг/л і більше (для питного лікування — не більше 0,2 мг/л). Вони належать до рідкісних типів мінеральних вод і значно відрізняються за хімічними та

газовими характеристиками. Найбільш відомими представниками цієї групи є миш'яковисті вуглекислі води родовища Чвіжепсе (Сочі), джерела «Гірська Тиса» у Закарпатській області та води курорту Синьогорськ (Сахалінська область).

Марганцевмісні мінеральні води (наприклад, Кваси, Шаянська) містять марганець — елемент, що входить до складу важливих протеолітичних ферментів. Він бере участь у процесах окиснення та відновлення, регулює кровотворення, впливає на білковий і вуглеводний обмін та визначає рівень певних вітамінів, зокрема аскорбінової і ніотинової кислот [4].

Магнієві мінеральні води зустрічаються доволі рідко. Магній всмоктується переважно у шлунку та початкових відділах тонкої кишки, надходить до печінки, де частково накопичується. Цей елемент відіграє важливу роль у численних ферментативних реакціях, бере участь у вуглеводному обміні, активізує ферменти трипсин і ерипсин, знижує збудливість центральної нервової системи та чинить виражений послаблюючий ефект. До мінеральних вод з підвищеним вмістом магнію (понад 20 г/л) належать Баталінська, Моршинська, «Нафтуса», Кримський нарзан, Московська та води — аналоги кисловодських.

6. Бромні та йодні мінеральні води становлять окрему групу природних джерел, у яких концентрація йоду сягає 5 мг/л, а броду — близько 25 мг/л. Йодисті води (Ахтирська) сприяють процесам регенерації тканин, беруть участь у реакціях окиснення та відновлення, а також виявляють виражені бактерицидні властивості. При концентрації йоду 5 мг/л кожен 200 мл води містять близько 1 мг цього мікроелемента, що забезпечує клінічно значущий терапевтичний ефект. У високомінералізованих водах йод зазвичай поєднується з бором (Поляна Квасова, Драговська, Свалявська).

Бром, у свою чергу, має заспокійливий вплив на центральну нервову систему. До відомих бромних вод належать Лугельська, Нальчикська та Талицька. Такі джерела широко застосовуються при лікуванні захворювань органів травлення та супутніх функціональних розладів.

7. З високим вмістом органічних речовин. До мінеральних вод, що вміщують органічні речовини, відносяться Нафтуса, Березовська, мінеральна вода села Селятин, деякі води Закарпаття, Буковини, Моршину, Миргороду, Шкло та інші [5].

8. Радонові мінеральні води різного складу, які містять радіоактивний газ радон. З лікувальною метою використовуються радонові води з концентрацією радону від 5 до 200 нКи / л.

9. Крем'янисті терми. У цю групу включають термальні води, що містять 50 мг / л кремневої кислоти при температурі більше 35 С. Крем'янисті мінеральні води (Березовська, Харківська №2, Шаянська) проявляють адсорбційні, в'язучі властивості, седативну, болезаспокійливу, протизапальну дію завдяки наявності в них кремнієвої кислоти [6].

Узагальнена класифікація узагальнена в табл.1.1.

Таблиця 1.1

Класифікація мінеральних вод

Критерій класифікації	Групи / Підгрупи	Коментарі / Пояснення
За умовами формування	Природні	Утворюються природним шляхом
	Штучні	Створюються людиною
За умовами виникнення й розташування	Підземні	Знаходяться під землею
	Поверхневі	Виникають на поверхні, наприклад джерела
За загальною мінералізацією (М)	Слабкомінералізовані	1–2 г/л
	Малої мінералізації	2–5 г/л
	Середньої мінералізації	5–15 г/л
	Високої мінералізації	15–30 г/л
	Розсольні	35–150 г/л
	Міцнорозсольні	≥150 г/л
За формою застосування	Питного (внутрішнього)	Лікувально-столові та лікувально-питні, мінералізація 2–20 г/л
	Зовнішнього (бальнеологічного)	Використовуються для ванн, розсоли та міцні розсоли розводять
За переважаючими іонами	Аніони	Хлоридні, гідрокарбонатні, сульфатні
	Катіони	Натрієві, кальцієві, магнієві
	Комбіновані	Хлоридно-натрієві, гідрокарбонатно-натрієві, хлоридно-кальцієві, гідрокарбонатно-натрієво-кальцієво-магнієві тощо
За наявністю газів	Вуглекислі	СО ₂ -насичені

	Азотні	N ₂ -насичені
	Сірководневі	H ₂ S-насичені
	Сульфідні	S-насичені
	Радонові	Радонова активність
За змістом біологічно активних мікроелементів	Залістисті	Fe
	Миш'яковисті	As
	Кремєністі	Si
	Бромисті	Br
	Йодисті	I
	Йодно-бромні	I + Br
За величиною кислотності	Кислі	Викликають згортання білків, ущільнення епідермісу, дубильну дію
	Нейтральні	pH близько 7
	Гідрокарбонатні (лужні)	Сприяють розпушенню шкіри та підвищенню еластичності
За температурою	Холодні	До 20 °С
	Теплі (субтермальні)	20–36 °С
	Гарячі (термальні)	37–42 °С
	Дуже гарячі (високотермальні, гіпертермальні)	Понад 42 °С; в природі – до 90 °С і більше

Складено автором на основі джерел [8, с.31, 7].

До фізичних властивостей мінеральних вод відносять колір, прозорість, запах, смак, густину, температуру, радіоактивність, зумовлену вмісту радон, величину pH, окислювально-відновний потенціал (Eh).

Хімічні властивості мінеральних вод визначаються вмістом у них різних мінеральних речовин, головним чином у вигляді аніонів (хлору, сульфату, гідрокарбонату) та катіонів (натрію, магнію, кальцію та ін.), що зумовлює основний іонний склад води. Мінеральні води містять також гази – азот, метан, вуглекислий газ, рідше сірководень та ін. У багатьох мінеральних водах присутні у вигляді іонів або недисоційованих молекул специфічні біологічні активні компоненти та мікроелементи (бром, йод, миш'як, залізо, кремнієва кислота і гідроксилікат, органічний вуглець та ін.), що надають мінеральним водам важливі у бальнеологічному відношенні властивості. Сумарний вміст усіх вказаних вище та інших мінеральних речовин (без газів) складає мінералізацію води.

Склад мінеральних вод прийнято зображати формулою, в якій є дріб, член перед і після дробу (формула Курлова). У члені перед дробом подається

вміст газу (CO_2 , H_2S та ін.) та активних елементів (Br , Re , As , ін.) в г/л, а також ступінь радіоактивності і ступінь мінералізації. В чисельнику дробу подаються домінуючі аніони, у знаменнику – катіони, які містяться в кількостях не менше 20 екв.% від суми екв.% кожної з вказаних груп аніонів і катіонів (при цьому сума кожної з цих груп приймається за 100 екв.%). Після дробу зазначається рН води за температура в $^{\circ}\text{C}$.

Наприклад, формула фізико-хімічного складу води «Нафтуса» (Трускавець) записується наступним чином:

$$\frac{(\text{M}0,08 \text{ HCO}_3 \text{ 85 } \text{SO}_4 \text{ 10 } \text{Cl} \text{ 5 } \text{pH}7,2 \text{ T}^{\circ}11)}{(\text{Ca} \text{ 60 } \text{Mg} \text{ 30 } \text{Na} + \text{K} \text{ 10})}$$

Найбільше значення у формуванні хімічного складу українських мінеральних вод належить мікроелементам, які визначають їхні лікувальні та фізіологічні властивості. У більшості природних столових і лікувальних вод України мікроелементи містяться у формі гідратованих простих та комплексних іонів — Na^+ , Ca^{2+} , Mg^{2+} , Cl^- , SO_4^{2-} , HCO_3^- , а також у вигляді іонних і молекулярних асоціатів. Саме співвідношення цих іонів визначає тип води та її функціональне призначення. У водах низької мінералізації (наприклад, «Нафтуса» Трускавець, джерела Прикарпаття) переважають іони HCO_3^- та Ca^{2+} , що формує їхній гідрокарбонатно-кальцієвий характер.

Води середньої мінералізації, для яких типові родовища Закарпаття (Свалява, Лужанська, Поляна Квасова), містять значні частки іонів Mg^{2+} та SO_4^{2-} , що забезпечує гідрокарбонатно-магнієво-натрієвий склад. У водах високої мінералізації, притаманних окремим соляним родовищам, домінують іони Cl^- , Na^+ , а також підвищені концентрації Ca^{2+} , що визначає їхній хлоридно-натрієвий тип.

Таким чином, мінеральні води України характеризуються великою різноманітністю фізико-хімічних типів — від слабомінералізованих гідрокарбонатних вод до високомінералізованих хлоридно-натрієвих, що забезпечує їх широке медичне застосування.

1.2. Мінеральні води як важлива складова розвитку курортно-рекреаційної сфери

Мінеральні води становлять значний ресурс у сфері туризму та рекреації, оскільки вони є основою для широкого спектра лікувальних і оздоровчих процедур. Їх застосування формує окремі напрями рекреаційної діяльності та підсилює привабливість територій, що володіють такими природними ресурсами.

Основні форми використання мінеральних вод у туристично-рекреаційній сфері охоплюють:

1. Лікувально-оздоровчий туризм. У межах цього напрямку мінеральні води є базою для проведення бальнеологічних процедур, зокрема мінеральних ванн, душових впливів, гідромасажів, а також застосування лікувальних грязей та супутніх методик, спрямованих на відновлення роботи організму та лікування хронічних патологій.

2. Рекреаційний (оздоровчий) туризм. Мінеральні води використовуються для створення басейнів, купалень і зон релаксації, обладнаних гідромасажними установками. Такі об'єкти забезпечують умови для відновлення сил після фізичного чи емоційного навантаження, а також сприяють повноцінному відпочинку в природному середовищі.

3. Організація дозвілєвої активності туристів. У низці держав функціонують пляжні зони з виходами мінеральних джерел, де відпочивальники мають можливість плавати та займатися водними видами спорту. Подібна практика характерна для Ізраїлю, Туреччини, Італії, Кіпру та інших країн із розвиненою курортною індустрією.

У цілому мінеральні води формують вагомий рекреаційний потенціал території й виступають важливим чинником привабливості для туристів, які прагнуть оздоровлення, зміцнення організму та підвищення якості життя.

Традиційно відпочинок у місцях виходу мінеральних джерел отримав назву *курортного*. Курорт визначається як спеціально облаштована територія

оздоровчого призначення, що володіє природними лікувальними ресурсами, має необхідні споруди, будівлі та інфраструктуру для їх раціонального використання, і використовується для лікування, реабілітації, профілактики хвороб та рекреації. Такі території підлягають особливому режиму охорони [9].

З метою організації діяльності курортів юридичні та фізичні особи використовують спеціально визначені природні території, які мають мінеральні та термальні води, лікувальні грязі та озокерит, ропу лиманів та озер, акваторію моря, кліматичні, ландшафтні та інші умови, сприятливі для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань [10].

Протягом тривалого еволюційного процесу, що тривав сотні тисяч років, людський організм поступово пристосувався до споживання природної прісної води, мінералізація якої зазвичай коливається в межах 0,1–0,2 г/л [8]. Лікувальні, або мінеральні, води завдяки своїм специфічним фізіологічним властивостям здатні надавати сприятливий вплив на функціонування організму людини. До категорії таких вод належать переважно підземні, а рідше й поверхневі, джерела, які характеризуються унікальним іонним, сольовим та газовим складом, а також підвищеним вмістом бальнеологічно активних елементів, таких як літій (Li), стронцій (Sr), барій (Ba), залізо (Fe), марганець (Mn), йод (J), фтор (F), миш'як (As) та інших. У складі мінеральних вод може міститися до 60 компонентів, що ідентичні природним складовим людського організму та здатні коригувати порушення внутрішньої хімічної рівноваги.

Зазначені речовини включають як водорозчинні компоненти, які формують загальну мінералізацію води, так і фармакологічно активні елементи органічного або мінерального походження, а також специфічно насичені газами сполуки. Взаємодія цих компонентів із особливими фізико-хімічними параметрами води — температурою, радіоактивністю, структурою, активною реакцією рН, окисно-відновним потенціалом тощо — створює виражений оздоровчий ефект на людський організм [11, с. 195].

Хіміко-фізичні характеристики мінеральних вод, що класифікуються як лікувальні, повинні відповідати встановленим стандартам, розробленим на основі багаторічного клінічного досвіду та спеціалізованих наукових досліджень. Походження таких природних ресурсів, їхні фізико-хімічні особливості та принципи лікувально-профілактичного застосування вивчає наука бальнеологія. Автори систематизували дані щодо хронологічної еволюції методів бальнеолікування, що дозволяє сформулювати цілісне оглядове уявлення про ключові етапи розвитку даного напрямку курортології

Таблиця 1.2

Основні хронологічні етапи (віхи) вивчення мінеральних вод

Період	Стисла характеристика
Стихійно-емпіричний (древній)	Розрізнені емпіричні спроби лікування природними мінеральними водами. В трактатах Гіппократа (400 р. до н.е.) описано перші методики їх застосування. Пліній Старший (23–79 рр.) розробив першу класифікацію джерел мінеральних вод та методи їх використання для лікування. Авіценна (980–1037) у «Каноні лікарської науки» присвятив значний розділ водолікуванню.
Відродження (1096–1270)	Відновлення інтересу до мінеральних вод під час хрестових походів: будівництво лікарень, облаштування ванн та басейнів для лікувальних процедур.
Науково-курортологічний (кінець XVI – початок XVII ст.)	Формування наукових основ курортології та систематичне дослідження мінеральних вод. Перші курорти на їх базі виникли в Україні: Шкло (1576), Трускавець (1827), Моршин (1877), Березівка (1862), Миргород (1917). Активне використання мінеральних вод у Закарпатті та Трускавці для лікування.
Комерційний (початок XVIII – початок XX ст.)	Широкий розвиток курортів на комерційній основі, відкриття курортів Липецька та Карелії на Марціальних водах (1719). Дослідження мінеральних джерел Північного Кавказу та Закарпаття. Розроблена перша класифікація мінеральних вод у Росії (В.М. Севергін, 1809). Популяризація методик Кнайпа і картографування вод Ф. Візнером; розробка критеріїв оцінки лікувальних вод (1911).
Диференційований (1917–1991)	Розділення підходів до курортної справи: на Заході – загальнокурортна інфраструктура, в СРСР – санаторії з повною державною підтримкою. Наукове обґрунтування використання мінеральних вод у лікувально-профілактичних цілях та комплексне застосування термальних вод для енергетики й промисловості (1935).
Перехідний (з 1992)	Формування ринку курортних послуг, диференціація підходів до курортології та комерційного використання мінеральних вод.
Сучасний (початок XXI ст.)	Триває детальне вивчення умов формування і походження підземних мінеральних вод, ресурсознавчі дослідження запасів окремих родовищ, прогнозування змін хімічного складу, розробка заходів щодо охорони та захисту від забруднення та виснаження.

	Основні регіони зі значними запасами – Закарпаття, Одеська обл., Крим. Унікальні родовища – Закарпатська, Тернопільська, Львівська, Хмельницька та Донецька обл. Популярні курорти: Трускавець, Моршин, Хмельник, Миргород, Слав'янськ, Євпаторія, Саки, Ялта, Свалява, Поляна, Шаян.
--	---

Джерело [12, с.709]

Аналіз табл.1.2. дає змогу простежити поступове становлення та розвиток наукових уявлень про мінеральні води як один із ключових природних рекреаційних ресурсів. Історична еволюція їхнього вивчення демонструє, що мінеральні води поступово перетворилися з локального природного феномену на стратегічний лікувально-оздоровчий чинник, значення якого офіційно закріплене в державній нормативно-правовій базі.

Відповідно до Закону України «Про курорти», освоєння родовищ підземних лікувальних вод можливе виключно на підставі спеціального дозволу на користування надрами, що видається у визначеному законодавством порядку. Обсяги видобутку мінеральних вод регламентуються лімітами, які затверджує центральний орган виконавчої влади, відповідальний за геологічне вивчення надр та забезпечення їх раціонального використання.

Контроль за якістю мінеральних вод здійснюється шляхом обов'язкового отримання медичного (бальнеологічного) висновку, що визначає допустимий рівень корисних і потенційно небезпечних складників. Такий висновок видається уповноваженим органом у сфері охорони здоров'я і є невід'ємною частиною процедури введення вод у лікувально-оздоровчий обіг.

Усі етапи — від видобутку до практичного використання мінеральних лікувальних вод — реалізуються відповідно до затверджених проектних документів та встановлених квот. Порухення цих вимог покладає відповідальність на суб'єкта господарювання, який отримав спеціальний дозвіл на експлуатацію родовища.

Практичне використання мінеральних лікувальних вод поділяється на два основні формати: санаторно-курортний та позакурортний.

- У санаторно-курортних умовах мінеральні води подаються безпосередньо до бюветів і спеціалізованих відділень, де застосовуються у внутрішніх та зовнішніх процедурах. Внутрішнє застосування передбачене для вод із мінералізацією 1,0–8,0 г/л (для всіх хімічних груп) та 1,0–15,0 г/л (для гідрокарбонатно-натрієвих, гідрокарбонатно-хлоридних і споріднених типів). Зовнішні процедури призначаються з використанням вод із мінералізацією понад 8,0 г/л або з нижчою мінералізацією, але за наявності біологічно активних речовин у нормативних концентраціях (сірководню, радону, CO₂, миш'яку, йоду, бром, ортоборної та метакремнієвої кислот та ін.).

- У позакурортних умовах застосування мінеральних вод здебільшого обмежується фасованими формами для внутрішнього прийому[13].

Державне регулювання сфери використання мінеральних лікувальних вод забезпечує їх раціональне, безпечне та целеспрямоване застосування.

1.3. Напрями використання мінеральних вод в санаторно-курортних закладах

Процедури на основі мінеральних вод включають в себе багато різних методів лікування та відновлення здоров'я. Їх можна поділити на внутрішні та зовнішні.

Зовнішнє застосування мінеральних вод у бальнеотерапії є важливим лікувально-профілактичним засобом, що використовується при широкому спектрі захворювань — патологіях опорно-рухового апарату, дерматологічних хворобах, порушеннях серцево-судинної системи, дисфункціях центральної й периферичної нервової системи, хворобах шлунково-кишкового тракту та розладах репродуктивної сфери. Терапевтичний ефект зовнішніх процедур формується під впливом комплексу факторів — термічного, механічного, фізико-хімічного та психоемоційного. Їх взаємодія спричиняє складні місцеві

й загальні нейрорефлекторні реакції, що забезпечують оздоровчу дію мінеральної води.

Фізико-хімічний компонент визначає специфічність кожного типу мінеральної води: один із хімічних елементів, що входить до її складу, зазвичай відіграє провідну роль у формуванні фізіологічного та лікувального ефекту. Саме тому різні води — сульфідні, радонові, хлоридні чи вуглекислі — мають відмінні показання та обмеження у використанні.

Температурний режим процедур відіграє не менш важливу роль. Усі водолікувальні впливи залежно від температури поділяють на холодні (нижче 20 °C), прохолодні (20–33 °C), індиферентні (34–36 °C), теплі (37–39 °C) та гарячі (40 °C і вище). Температура визначає силу й напрям фізіологічної відповіді — від стимулювального ефекту до вираженої релаксації.

Механічний вплив також може бути значно підсилений за рахунок застосування різних видів душів — струминного, циркулярного, голчастого, а також гідромасажних і перлинних ванн. Рухома вода діє як природний масажер: покращує локальний кровообіг, активізує мікроциркуляцію, прискорює метаболічні процеси в тканинах, сприяючи їх регенерації [10, с.29].

До внутрішніх належать:

Питне лікування мінеральною водою. Лікувальна дія питних мінеральних вод — це складний багатоланковий процес, що складається з поєднання місцевих і загальних механізмів, підпорядкованих загальним закономірностям [14]. Ефективність мінеральних вод (МВ) при внутрішньому застосуванні визначається не лише їх хімічним складом, а й рівнем мінералізації. Води з низьким вмістом мінералів більш ефективно сприяють проникненню активних хімічних компонентів у кровотік, що впливають на корекцію нервової передачі. Мало мінералізовані води підвищують активність рецепторів внутрішніх органів, тоді як води з високою мінералізацією можуть пригнічувати або спотворювати ці реакції, тому їх не застосовують для питного лікування.

Дія мінеральних вод реалізується через два основні механізми: Хімічний і фізичний вплив компонентів води (іони, гази, органічні речовини) та температурний фактор. Інформаційний сигнал, який вода передає органам травлення, викликаючи специфічну реакцію на її прийом.

Умовно ефекти МВ поділяють на:

Специфічні: обумовлені безпосередньою дією всмоктаних хімічних компонентів.

Неспецифічні: системні реакції організму, що виникають унаслідок взаємодії води з вмістом шлунково-кишкового тракту та впливу на організми, насамперед на секреторні клітини слизової оболонки, а також на нервові та гормональні регуляторні системи. Вплив може бути прямим (на рецептори нервових і ендокринних клітин), дистантним або рефлекторним.

Загальна дія МВ при питному лікуванні проходить чотири фази:

Фаза попередньої готовності: визначається психологічною налаштованістю пацієнта до лікування та формуванням обстановочного рефлексу.

Контактна фаза: проявляється двома шляхами:

Нервово-рефлекторний: стимуляція рецепторів ротової порожнини, шлунка та інших відділів ШКТ через смакові, термічні, хімічні та осмотичні подразники. Сигнали надходять до кортикальних і субкортикальних структур, формуючи відповідні реакції залежно від складу, температури води та реактивності рецепторів.

Негормонально-хімічний: всмоктування мінералів і газів у кров, що запускає ферментативні та гормональні реакції.

Компенсаторно-відновлювальна фаза: включає трансмінералізацію, селективне депонування компонентів, інтеграцію у ферментні та гормональні системи, а також виведення надлишків, що відновлює рівновагу на клітинному та системному рівнях.

Фаза післядії: характеризується стабілізацією внутрішнього середовища на новому функціональному рівні, підтриманням змінених метаболічних процесів та підвищенням адаптаційних і захисних реакцій організму.

Принципи внутрішнього застосування МВ базуються на рецепторно-опосередкованій концепції та «окупаційній» теорії Кларка, відповідно до якої ефективність лікування залежить від спорідненості компонентів води до рецепторів клітин і кількості вільних активних рецепторів [15, с.5]. Під час подразнення рецепторів ротової порожнини МВ спричиняє рефлекторну активність слиновиділення, шлунково-кишкового тракту, нирок і серцево-судинної системи. Подразнення передньої частини рота впливає на секреторні та моторні функції шлунка, тоді як стимуляція задніх відділів ротової порожнини та кореня язика здебільшого активує функції кишечника. Триваліший контакт води з рецепторами посилює її «ротову» фазу дії.

Інгаляції з використанням мінеральної води є ефективним методом терапевтичного впливу на органи дихальної системи. Завдяки дрібнодисперсному аерозолю мінеральна вода м'яко зволожує та заспокоює запалені слизові оболонки, сприяє розрідженню та виведенню мокротиння, а також покращує функціональний стан респіраторного тракту. Важливу роль відіграє хімічний склад води: лужні мінеральні води мають виражений протизапальний ефект, тоді як кислі активізують кровообіг у мікроциркуляторному руслі бронхолегеневої системи. У період загострення гострих запальних процесів дихальних шляхів найбільш ефективно застосовуються лужні мінеральні води відомих марок: «Єсентуки №17», що сприяють зменшенню симптомів риніту; «Боржомі», яка має протизапальну, імуномодулювальну та профілактичну дію; «Нарзан», що забезпечує інтенсивне зволоження слизової, полегшує біль у горлі та зменшує кашель [16].

Кишкові зрошення (промивання) мінеральною водою є значно інтенсивнішою процедурою порівняно з мікроклізмами, оскільки дозволяють обробити більшу частину або всю поверхню слизової оболонки товстої кишки.

Перед процедурою, за 1–1,5 години, пацієнтові проводиться очисна клізма. Промивання сприяє усуненню здуття, зменшенню больового синдрому, нормалізації моторної функції кишечника, відновленню трофіки слизової та зниженню запально-дистрофічних процесів. Додатково покращується функціонування органів травлення та загальний стан організму завдяки виведенню токсинів, патогенних мікроорганізмів і відмерлих клітин епітелію. Гідромасажна дія мінеральної води підвищує тонус гладкої мускулатури кишечника та нормалізує дефекацію. Показаннями до зрошення є: хронічні запальні захворювання кишечника у фазі ремісії, різні типи дискінезій, аутоінтоксикаційні стани, порушення обміну речовин, а також алергічні захворювання [17].

Гідромасаж ясен – це водолікувальна процедура, яка передбачає використання мінеральної води для профілактики та лікування стоматологічних захворювань. Методика поєднує кілька складових: механічний масаж ясенного тканинного комплексу струменем води з регульованим тиском та температурою, а також застосування спеціально підготовленої структурованої води, яка може бути мінеральною або представлена лікувальними концентратами.

Таке комбіноване впливання забезпечує не лише терапевтичний ефект, а й оздоровчий та профілактичний вплив на ротову порожнину. Під час гідромасажу ретельно промиваються міжзубні проміжки, зубні борозни та пародонтальні кишені, що сприяє зменшенню запальних процесів.

У разі пародонтозу середнього та тяжкого ступеня процедура ефективно доповнює хірургічне лікування та застосування протизапальної терапії. Зазвичай після 2–3 сеансів, коли спадає набряк та зменшується гіперемія ясен, проводиться перехід до стимулюючих параметрів гідромасажу, що покращує регенерацію та загальний стан тканин [18].

Зовнішні процедури на основі мінеральних вод, які використовують в санаторіях є:

1. Мінеральні ванни. Мінеральні ванни належать до провідних водолікувальних процедур, під час яких на організм здійснюється багатокomпонентний вплив — хімічний, температурний та механічний. Процедура передбачає занурення пацієнта у воду, насичену біологічно активними мінералами та мікроелементами, що забезпечує комплексний терапевтичний ефект. Мінеральні ванни сприяють зменшенню психоемоційної напруги, зниженню інтенсивності больового синдрому, покращенню мікроциркуляції та стимуляції імунної відповіді. Їх дія ґрунтується на реакції рецепторного апарату шкіри на температурні та хімічні подразники, що запускає низку системних нейрорефлекторних механізмів. Клінічний ефект мінеральних ванн проявляється у нормалізації функціонального стану органів та систем, зменшенні запальних процесів, покращенні трофіки тканин, активізації метаболізму. У санаторно-курортній практиці застосовують загальні та локальні ванни, вибір яких визначається медичними показаннями [19].

2. Гідромасаж. Гідромасаж — це водолікувальна процедура, у ході якої на тіло пацієнта спрямовуються потоки води під тиском або комбіновані струмені води й повітря. Така дія забезпечує глибоке розслаблення м'язів, зниження напруги та зменшення проявів втоми. Сеанс гідромасажу проводять у спеціальній ванні з водою комфортної температури. Струмені формують бульбашки, які створюють масажний ефект, стимулюють лімфовідтік, сприяють виведенню надлишкової рідини та активації периферичного кровообігу. Завдяки покращенню мікроциркуляції активізуються обмінні процеси, що позитивно впливає на загальний тонус організму. Гідромасаж зазвичай призначають курсом у 10–20 процедур і часто поєднують з іншими методами бальнеотерапії. Завдяки м'якій та універсальній дії процедура підходить пацієнтам різних вікових груп і має високий рівень безпеки [19].

Косметичні процедури із застосуванням мінеральних вод. Мінеральні води відзначаються високим вмістом мінералів і мікроелементів та мають молекулярну структуру, близьку до міжклітинної рідини людського організму.

Для проведення косметичних процедур підбір води слід здійснювати відповідно до типу шкіри. Води з високою концентрацією солей сприяють звуженню пор і зменшенню сального блиску, що робить їх оптимальними для догляду за жирною шкірою. Натомість для сухої та нормальної шкіри доцільніше використовувати слабомінералізовані води, які забезпечують тонізацію та пом'якшення шкірних покривів.

Перед використанням газованої води в косметичних цілях її рекомендується залишати у відкритій посудині на 30–40 хвилин, що дозволяє видалити вуглекислоту, здатну висушувати шкіру та викликати подразнення. Мінеральну воду також можна застосовувати у вигляді тоніка або заморожувати у формах для льоду й проводити масаж обличчя кубиками льоду. Такий масаж зміцнює лицьові м'язи та уповільнює появу дрібних зморшок. Додатково, ефективність косметичного догляду підвищується при використанні масок на основі мінеральних вод [20].

Показання до призначення прийому мінеральних вод:

1. Захворювання шлунково-кишкового тракту: хронічні гастрити, виразкова хвороба з порушеннями секреторної та моторно-евакуаторної функції, у фазі повної або часткової ремісії; стан після оперативного втручання на шлунку із наявністю органічних або функціональних порушень (анастомози, пептичні виразки, гастрит кукси), демпінг-синдром, гіпоглікемічний синдром, розвиток анемії; функціональні розлади шлунка.
2. Захворювання кишечника: хронічні коліти та ентероколіти у фазі ремісії або нестійкої ремісії; функціональні розлади кишечника.
3. Захворювання гепатобіліарної системи: хронічний гепатит, вірусний гепатит В після жовтушного періоду, ангіохоліти, хронічний холецистит, жовчнокам'яна хвороба без ознак загострення, післяопераційний холецистектомічний синдром через 3–4 місяці після операції, функціональні порушення жовчовивідних шляхів та жовчного міхура.
4. Захворювання підшлункової залози: хронічний панкреатит у фазі ремісії.

5. Захворювання сечостатевої системи: хронічний пієлонефрит із недостатньою функцією нирок, пієлоцистит, сечокам'яна хвороба.

6. порушення обміну речовин: цукровий діабет, ожиріння, подагра, атеросклероз без порушення геодинаміки.

1. протипоказання: загальні протипоказання до застосування бальнеотерапії; злоякісні новоутворення; туберкульоз легенів й іншої локалізації в активній фазі; гострі запальні процеси; недостатність кровообігу II-Б – III ступенів; виражений атеросклероз; схильність до динамічних порушень мозкового й коронарного кровообігу; недостатність кровообігу вище III Б стадії; виражені явища атеросклеротичного кардіосклерозу із хронічною коронарною недостатністю II та III груп; гіпертонічна хвороба III-Б стадії; нещодавно перенесений інфаркт міокарда або інсульт (до року); важка форма стенокардії; аневризма серця або великих судин; гіпертонічна хвороба II та III стадії; варикозне розширення вен нижніх кінцівок із порушеннями трофіки, рецидивуючий тромбофлебіт; схильність до кровотеч; важка форма цукрового діабету; тиреотоксикоз; епілепсія; друга половина вагітності; грибкові захворювання шкіри; мокнучі дерматити Індивідуальна непереносимість мінеральної води [21, с.63].

Отже, мінеральні води є основою багатокomпонентної терапії в санаторно-курортних закладах та відіграють ключову роль у відновленні та підтриманні здоров'я людини. Їх застосування поділяють на зовнішнє та внутрішнє. Використання мінеральних вод у санаторно-курортній практиці має чіткі показання та протипоказання, що визначаються станом здоров'я пацієнта, хімічним складом води та специфікою захворювання.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН І ВИКОРИСТАННЯ МІНЕРАЛЬНИХ ВОД ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Характеристична мінеральних вод Чернівецької області: поширення, склад, типи, лікувальні властивості

Чернівецька область – найменша область в Україні. Вона займає площу 8,1 тис. км², що становить 1,3% території держави. Хоч площа території невелика, але природні умови різноманітні. Вона чітко поділяється на три частини: північну частину (між Дністром і Прутом) лісостепову рівнину; середню частину (Прут і Карпати) - передгір'я і гірська частина, та самі Карпати [22]

чернівецька область належить до регіонів України із високим рівнем забезпечення водними ресурсами. Найбільшими річками області є Дністер, Прут і Сірет. Їх заплави і русла складені гравійно-галечниковими породами, які використовуються 38 господарствами області. Гідрогеологічні умови сприяють формуванню значних родовищ гравійно-галечникових матеріалів, створюють сприятливі умови для їхнього використання [23].

1. У області експлуатується тридцять родовищ мінеральних вод.

Малинешнинське родовище знаходиться в урочищі Малинешний Вижницького району. Мінеральні води пов'язані з відкладеннями менілітової світи неогенового періоду. Води за хімічним складом гідрокарбонатно-натрієво-кальцієві з мінералізацією 0,6–0,7 г/л, вміст органічних речовин становить 10–12 мг/л. Вони відносяться до мінеральних лікувально-столових вод типу «Нафтуся».

Усть-Путильське родовище розташоване на південь від села Усть-Путила. Водоносний горизонт приурочений до відкладень манявської світи палеогенового періоду. Води прісні, нейтральні, гідрокарбонатно-хлоридні

кальцієво-натрієві з мінералізацією 0,25–0,5 г/л. Вони використовуються як природно-столові води під назвою «Карпатська джерельна» [24].

Поркулинське родовище розміщене на східній околиці села Поркулин. Водонесний горизонт приурочений до кросненських відкладень палеогену. Води за хімічним складом сульфатно-гідрокарбонатного натрієво-магнієво-кальцієвого типу, з мінералізацією 0,4–0,8 г/л. Рекомендується для промислового розливу під назвою «Роса Карпат» [25].

Буденецьке-І родовище знаходиться у селі Буденець. Води гідрокарбонатно-натрієві з мінералізацією 0,7–0,9 г/л. Вони призначені для промислового розливу під маркою «Буденецька». Інше Буденецьке родовище (свд. №3) розташоване на західній околиці села Буденець. Води столові, гідрокарбонатно-натрієві з мінералізацією 0,7–1,3 г/л, використовується заводом розливу столової води «Буковинська».

Долинське родовище знаходиться на околиці села Товтри. Водонесний горизонт приурочений до опільського ярусу нижнього неогену. Води слабосолонуваті, гідрокарбонатно-сульфатні магнієво-кальцієві з мінералізацією 1,9–2,1 г/л. Рекомендується для промислового розливу під назвою «Долина».

Маморницьке родовище розташоване на околиці села Радгоспівка. Водонесний горизонт приурочений до відкладень вовчинецької товщі нижнього сармату. Води гідрокарбонатні кальцієво-магнієво-натрієві з мінералізацією 0,8–1,2 г/л. Промисловий розлив здійснюється під назвою «Маморницька» [26].

Шилівцецьке родовище розташоване на околиці села Шилівці. Водонесний горизонт приурочений до неогенових відкладень. Вода прозора, чиста, гідрокарбонатно-кальцієвого складу з мінералізацією 0,4–0,7 г/л. Промисловий розлив здійснюється під маркою «Шилівчанка».

Китроське родовище розташоване на території урочища Китроси, на захід від села Оселівка. Водонесний горизонт пов'язаний із відкладами альбського ярусу. Вода прозора, без запаху, слабосолонуватого присмаку,

холодна. Хімічний склад – гідрокарбонатно-сульфатна, магнієво-натрієво-кальцієва з мінералізацією 1,0–1,4 г/л, слаболужна. Розлив здійснюється під назвою «Китроська».

Зеленецьке родовище знаходиться у селі Зелена. Водоносний горизонт напірний, висота напору становить 16 м. Води сульфатно-гідрокарбонатні натрієві з мінералізацією 1–1,1 г/л. Промисловий розлив здійснюється під назвою «Зеленчанка».

Мигівчанське родовище розташоване на околиці села Мигово. Водоносний горизонт, що експлуатується, – нижньосарматський, води безнапірні. Хімічний склад вод – гідрокарбонатно-магнієво-кальцієвий та натрієво-магнієво-кальцієвий, мінералізація становить 0,2–0,8 г/л. Використовується для промислового розливу.

Брусницьке родовище розташоване в селі Брусниця. На родовищі наявні два типи мінеральних вод: сульфідні води сеноманського ярусу верхньої крейди, які використовуються для зовнішнього застосування, та гідрокарбонатно-хлоридно-натрієві води з низькою мінералізацією без специфічних компонентів у косівських відкладах неогену.

Чернівецьке родовище розташоване у східній частині міста Чернівці. Водоносний горизонт приурочений до дрібнозернистих пісків верхньобаденського під'ярусу. Води низької мінералізації (1,3–1,7 г/л), гідрокарбонатно-кальцієві, без специфічних компонентів, віднесені до лікувально-столових вод під назвою «Чернівчанка».

Хрещатинське родовище знаходиться у районі монастиря села Хрещатик. Родовище являє собою пластовий вихід джерел, які розміщені на відстані 50 м один від одного. Вода низької мінералізації (0,5–0,8 г/л) використовується для водопостачання села, монастиря та для розливу столової води під маркою «Хрещатик».

Кельменецьке родовище розташоване у смт Кельменці. Водоносний горизонт пов'язаний із верхньокрейдовими відкладами. Води

гідрокарбонатно-сульфатно-хлоридно-кальцієво-натрієві з мінералізацією 1,2–2,2 г/л, віднесені до лікувально-столових вод під назвою «Кельменецька».

Новоселицьке родовище розташоване на західній околиці міста Новоселиця. Водонесний горизонт приурочений до четвертинних алювіальних відкладів. Води безнапірні, гідрокарбонатно-сульфатно-кальцієві, мінералізація 0,7–1,2 г/л. Розлив здійснюється під назвою «Новоселицька».

Валя-Кузьмінське родовище розташоване на східній околиці села Валя Кузьмін. Водонесний горизонт пов'язаний із верхньобаденськими відкладами. Води напірні, гідрокарбонатно-натрієві, з мінералізацією 1,3–1,7 г/л, віднесені до лікувально-столових вод під назвою «Валя Кузьмінська» і рекомендовані при лікуванні хронічних гастритів.

Бабинське родовище знаходиться у селі Бабин. Водонесний комплекс приурочений до нижньо-середньобаденських відкладах. Вода гідрокарбонатно-сульфатна кальцієва, прісна, з мінералізацією 0,7–1,1 г/л.

Виженське родовище розташоване на околиці села Велика Виженка. Водонесний горизонт приурочений до відкладами менілітової світи палеогену. Води гідрокарбонатні з мінералізацією 0,5 г/л, віднесені до лікувально-столових вод, промисловий розлив здійснюється під назвою «Діяна».

Драчинецьке родовище знаходиться на околиці села Драчинці. Водонесний горизонт приурочений до нижньонеогенових косівських відкладів. Води напірні, сульфатно-гідрокарбонатні натрієво-кальцієві з мінералізацією 1,16 г/л. Рекомендуються для промислового розливу як столові води «Драчинецька».

Лужанське родовище розташоване на північний схід від Лужанського експериментального заводу. Водонесний горизонт верхньочетвертинний алювіальний. Води прісні з мінералізацією 0,5–0,6 г/л, віднесені до столових вод і розливаються під назвою «Лужанська».

Неполоківське родовище розташоване на північний схід від залізничної станції Неполоківці. Водонесний горизонт середньочетвертинних

алювіальних відкладів. Води прісні, гідрокарбонатно-кальцієві, мінералізація 0,7 г/л. Використовуються для промислового розливу під назвою «Неполоківська».

Родовище прісних та столових підземних вод «Буковина» розташоване на території ВАТ «Роси Буковини», на околиці міста Чернівці. Водозабір експлуатує водоносний горизонт алювіальних відкладів верхнього неоплейстоцену через дві свердловини. Води хлоридно-сульфатно-гідрокарбонатні натрієво-кальцієві з мінералізацією 0,79 г/л (1 свердловина) та 0,96 г/л (2 свердловина), віднесені до столових і розливаються під назвою «Буковинка».

Іспаське родовище розташоване у західній частині села Іспас. Водоносний горизонт середньоплейстоценових алювіальних відкладів четвертої надзапальної тераси річки Черемош. Вода гідрокарбонатна кальцієва з мінералізацією 0,6 г/л, віднесена до мінеральних столових вод і рекомендована для промислового розливу.

Черемошське родовище розташоване на південний схід від села Довгопілля. Водоносний горизонт палеогеновий. Води сульфатно-гідрокарбонатні магнієво-кальцієві з мінералізацією до 1,0 г/л, віднесені до мінеральних столових вод і розливаються під назвою «Черемошська».

Великокучурівське родовище знаходиться на східній околиці села Великий Кучурів. Підземні води хлоридно-гідрокарбонатні натрієві з величиною сухого залишку 2,1–2,5 г/л. Використовуються для промислового розливу як лікувально-столові води «Великокучурівська».

Бісківське родовище розташоване на околиці села Усть-Путила. Водоносний горизонт приурочений до нижньопалеогенових відкладів ямненської світи, слабонапірний. Підземні води гідрокарбонатно-кальцієві.

На території Чернівецької області виявлено численні родовища природних підземних мінеральних вод, що належать до таких бальнеологічних груп: без специфічних компонентів і властивостей, сульфідні, йодо-бромні та води з підвищеним вмістом органічних речовин. Залежно від мінералізації та

наявності біологічно активних компонентів, ці води можуть застосовуватися як для зовнішньої та внутрішньої терапії, так і для промислового фасування у вигляді природних столових, лікувально-столових або лікувальних вод.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України №1499 від 11.12.1996 «Про затвердження переліку водних об'єктів, що відносяться до категорії лікувальних», до лікувальних водних об'єктів Чернівецької області віднесено два родовища: Брусницьке (дебіт – 158 м³/добу) та Будинецьке (дебіт – 83 м³/добу). За результатами геологічної розвідки 1996 року запаси мінеральних вод з підвищеним вмістом органічних речовин Вижницького родовища оцінено в 34,5 м³/добу [27].

Станом на сьогодні на території Чернівецької області зафіксовано близько 80 проявів природних мінеральних вод різного хімічного складу та мінералізації (додаток А). З них на території Вижницького району - 30, Дністровського 22, Чернівецького – 28.

Таблиця 2.1.

Мінеральні лікувальні води Чернівецької області

Тип води	Назва води, місцезнаходження джерела, його вид та водоносний горизонт
Гідрокарбонатні води	
«Боржомі»	1. «Буковинська», с. Буденець, Сторожинецький р-н, артезіанські свердловини №1 і №2. Сарматські піски, 31,5 м. 2. «Валя Кузьмина», с. Валя Кузьмина, свердловина.
«Березівська»	3. «Цецин», схил г. Цецин, пд.-зах. частина м. Чернівці, природне джерело. 4. «Червона Діброва», с. Червона Діброва.
«Єсентуки-4», «Мацеста» (загальний сірководень 50–300 мг/л)	5. «Брусницька», с. Брусниця, 21 свердловина (14 – сірководневі), глибина до 150 м.
«Трускавецька»	6. «Долина», с. Товтри, природне джерело.
«Боржомі», «Буковинська»	7. «Магальянська», с. Магала, колодязі №1, №2. 8. «Драчинецька», с. Драчинці, свердловина.
«Нафтуся»	9. «Селятин», с. Селятин.
Хлоридні води	
Тип води курортів Моршина та Слов'янська	10. «Черешенька», ропа, с. Черешенька, колодязь №1 (штучний) і шахтний колодязь №2. 11. «Мигове», ропа, с. Мигове, три колодязі-джерела. 12. «Кошелівська», ропа, хутір Кошелів, біля с. Банилів-Підгірний, три колодязі. 14. «Старо Красношорська», ропа, с. Стара Красношора, колодязь 8 м.
Тип води джерела №9 курорту «Трускавець»	15. «Дубовий гай», с. Хряцька, глибина 90–120 м.
«Миргородська»	16. «Ожеве», с. Ожеве, Сокирянський р-н, свердловина.
Хлоридні води Буковинських Карпат	Аналоги вод «Лугела» (Грузія), «Усть-Чорна» (Закарпаття), «Бірштонас» (Литва). 17. «Сергії», с. Сергії. 18. «Сарата», біля с.

	Перкалаба, природні джерела №1, №2 у долині р. Сарата.19. «Голошина», с. Голошина, площинні виходи води по берегах Білого Черемошу (до 1000 м²).
Сульфатні води	
Аналоги вод курортів П'ятигорська та Єсентуків	20. «Буковина-17», околиці м. Чернівці, дві свердловини.21. «Сад гора», м. Чернівці, свердловина.22. «Черленівка», с. Черленівка.23. «Заставна», м. Заставна, дві свердловини: №1 – 147 м, №2 – 180 м.
Сульфатно-кальцієві (гіпсові) води Прут-Дністровського межиріччя	Аналоги вод курортів Черче (Івано-Франківська обл.), Лікенай (Литва).24. «Вікно», с. Вікно, природне джерело з резервуаром.25. «Драниця», с. Драниця.26. «Кар'єр», 400 м від с. Мамалига, штучний котлован.27. «Крутеньки», с. Крутеньке, свердловина.
Мінеральні води з різним іонним складом	Аналоги вод курортів Кисловодська («Сульфатний нарзан»), Єсентуків («Єсентуки-20»), Железноводська («Слав'яновська», «Смирновська»).28. «Орошани», с. Оршівці, 156,4 м.29. «Хрещатик», поблизу села, тріщинні води у граніті.30. «Фортеця», м. Хотин, джерело в тунелі Хотинської фортеці, 5 м.31. «Дарабани», с. Дарабани.
Аналоги вод курорту Железноводськ («Слав'яновська», «Смирновська»)	32. «Шишківці», с. Шишківці, 97 м.33. «Сокиряни», м. Сокиряни, вапняк із прожилками гіпсу.
Залізисті мінеральні води	Аналоги вод курорту «Марціальні води» (Карелія).35. «Лужки», с. Виженка, урочище «Лужки», природне джерело.36. «Буковинська-2», с. Щербинці, свердловина 180 м.37. «Ширівці», с. Ширівці.38. «Романківці», с. Романківці, 87 м.
Сірководневі води	Аналоги вод курортів «Мацеста», «Великий любін» та 39. «Брусниця», с. Брусниця, свердловини (№1, №2) 40. «Перемога», с. Щербинці, 41. «Гола гора», за 2 км від с. Нижній Яловець, природне джерело

Джерело [28, с.75]

Проте зовсім небагато з них мають медичний (бальнеологічний) висновок та внесені до Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України Протягом 2004–2020 рр. ДУ «Український науково-дослідний інститут медичної реабілітації та курортології МОЗ України» провів науково-експериментальні дослідження ефективності та безпечності природних лікувально-столових вод. На основі отриманих результатів було надано 12 медичних (бальнеологічних) висновків на природні мінеральні води та 2 висновки на розведені лікувально-столові води [29].

Таблиця 2.2

Мінеральні води, на які оформлено медичний (бальнеологічний) висновок

Мінеральні води, МБВ	Назва, розташування
Столові – 6	«Роса на світанку» (Вижницький район, Брусницька сільська ТГ, с. Брусниця); «Карпатське джерело» (Вижницький район, Усть-Путильська сільська ТГ, с. Усть-Путила); «Хотинська» (Дністровський район, Недобойська сільська ТГ, с. Долиняни); «Шилівчанка» (Дністровський район, Клішковицька сільська ТГ, с. Шилівці); «Буковинська росинка» (Чернівецький район, Веренчанська сільська ТГ, с. Бабин); «Хрещатик» (Чернівецький район, Кадубовецька сільська ТГ, с. Хрещатик)
Лікувально-столові – 4	«Брусницька» (Вижницький район, Брусницька сільська ТГ, с. Кальнівці); «Кітроська» (Дністровський район, Лівинецька сільська ТГ, с. Оселівка); «Зеленчанка» (Дністровський район, Лівинецька сільська ТГ, с. Зелена); «Буковинська» (Чернівецький район, Чудейська сільська ТГ, с. Будинськ)
Лікувальні – 2	Свр. № 31-Д «Бальнеологічний санаторій «Брусниця» (Вижницький район, Брусницька сільська ТГ, с. Брусниця); Свр. № 3Р/Е Еко-курорт «Хутір Тихий» (Вижницький район, Путильська селищна ТГ, с. Сергії)
Розведені лікувально-столові – 2	«Брусницька-Нова» (Вижницький район, Брусницька сільська ТГ, с. Брусниця); «Герцаївська джерельна» (Чернівецький район, Герцаївська міська ТГ, с. Хрящка)

Джерело [30, с.13]

З метою оцінки рекреаційного потенціалу джерел мінеральних вод Чернівецької області на основі даних про характеристики природних мінеральних вод Чернівецького району, що внесені до Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України, визначили їхню приуроченість до меж адміністративних районів. На основі даних про сумарні баластові запаси мінеральних вод [5] та нормативних показників споживання ресурсу на один курс лікування розраховали потенційне рекреаційне навантаження (рекреаційну ємність) цих ресурсів. Сумарна рекреаційна ємність джерел мінеральних вод величезна – більше 11,3 млн.осіб/рік. Максимальна вона для Дністровського району – 6,8 млн.осіб/рік, середня для Чернівецького – 3,4 млн.осіб/рік і мінімальна для Вижицького – 1,1 млн.осіб/рік.

Рис.2.1. Рекреаційна ємність джерел мінеральних вод

Джерело [31, с.189]

Важливою природною візитівкою Чернівецької області виступає мінеральна вода «Буковинська», розлив якої здійснюється у селі Буденець і яка стабільно користується значним споживчим попитом. Джерела Буденця № 1 і № 2 являють собою артезіанські свердловини, пробурені в 1948–1960 рр., у межах яких водоносний горизонт було виявлено на глибині близько 31,5 м у сарматських пісках. Товщина водонасиченого шару сягає 21,5 м, а сумарний добовий дебіт джерел становить приблизно 300 тис. літрів.

За своїми хімічними характеристиками вода родовища «Буденець» належить до гідрокарбонатно-натрієвих лікувальних мінеральних вод. Вона відзначається прозорістю, відсутністю запаху та низькою температурою (близько +12 °C). Мінеральна вода «Буковинська» є слабомінералізованою та гіпотонічною, містить усього 1,1–1,2 г/л розчинних солей, серед яких переважають гідрокарбонати натрію. Водночас у її складі практично відсутні солі кальцію і магнію, що визначає виняткову м'якість води та її лужний характер (рН 8,5–8,8). Завдяки таким фізико-хімічним властивостям

«Буковинська» є ефективною при підвищеній кислотності шлункового соку та може рекомендуватися при низці інших патологій органів ШКТ.

На базі мінеральних джерел у Чернівецькій області функціонують підприємства, де виготовляють мінеральні води: «Буд енецький завод мінеральних вод» (Сторожинецький р-н) спеціалізується на виробництві безалкогольних напоїв; завод «Хрещатик» (Заставнівський р-н) добуває воду з природного джерела біля Хрещатицького монастиря (виготовляють мінеральні лікувально-столові води, питні негазовані води); приватне підприємство «Полімермаш»; виробляють мінеральні води і в Кіцманському районі: с. Брусниця - «Брусницька-нова», а також вода «Валякузьминська», яка добувається з джерела в Глибоцькому р-ні області [32].

Чернівецька область не вирізняється значною кількістю природних мінеральних джерел у порівнянні з іншими регіонами України, однак наявні ресурси характеризуються високою якістю та унікальними властивостями. Насамперед це стосується сульфідних та йодобромних вод, що мають значну цінність для медичної профілактики та реабілітації. Зокрема, на Вижниччині розташоване найбільше в Україні родовище йодобромних вод, що є важливим фактором у контексті поширення захворювань щитоподібної залози в регіоні. Сульфідні води, у свою чергу, становлять вагомий потенціал для реабілітації пацієнтів із патологіями опорно-рухового апарату.

Висловлюється обґрунтована гіпотеза щодо можливості формування на базі цих ресурсів потужного реабілітаційного центру державного значення. Процес реалізації такої ініціативи вже розпочато, однак він потребує значного часу через необхідність проведення комплексних лабораторних, хіміко-біологічних та медичних досліджень. На сьогодні значна частина мінеральних джерел області перебуває у занедбаному стані, що зумовлює актуальність їх відновлення. За ініціативи обласної ради тривають роботи з оцінки безпечності вод та визначення їх лікувального потенціалу [33].

Відновлення та раціональне використання цих ресурсів має особливе значення для потреб медичної реабілітації військовослужбовців, адже за

своїми властивостями мінеральні води Чернівецької області не поступаються аналогічним ресурсам Румунії, Львівської чи Закарпатської областей, які вже мають розвинену курортну інфраструктуру.

2.2. Аналіз розвитку санаторно-курортної галузі Чернівецької області

Аналіз розвитку санаторно-курортної галузі Чернівецької області свідчить про наявність унікальних природних ресурсів, насамперед мінеральних вод, які слугують основою для її функціонування, проте галузь має обмежену кількість великих спеціалізованих закладів порівняно з іншими карпатськими регіонами.

Аналіз наявності санаторно-курортних та оздоровчих закладів у Чернівецькій області у 2000–2017 роках свідчить про нестабільну динаміку розвитку курортної інфраструктури регіону. Зокрема, у 2017 році в області функціонувало 5 санаторіїв та пансіонатів із лікуванням, що на 1 одиницю (25,0 %) більше порівняно з 2016 роком. Водночас цей показник залишався на 1 одиницю (16,7 %) меншим за рівень 2015 року, що свідчить про незначну коливальність у чисельності лікувальних закладів упродовж останніх років досліджуваного періоду.

Щодо баз та інших закладів відпочинку, у 2017 році їх кількість становила 13 одиниць, що на 1 одиницю (7,1 %) менше, ніж у 2016 році, і на 3 одиниці (18,8 %) менше порівняно з 2015 роком. Така тенденція вказує на поступове скорочення кількості загальних оздоровчих закладів у регіоні, незважаючи на окремі позитивні зміни у сфері лікувальної інфраструктури. [2].

Санаторно-курортна сфера області має змішану структуру, де домінує один великий спеціалізований заклад, а решта є меншими або орієнтовані на

відпочинок. Санаторій «Брусниця» є основний та найбільш відомий бальнеологічний заклад області.

Таблиця 2.3

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади

Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Будинки і пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку	
Роки	кількість	всього	у них ліжок, тис.	всього	у них місць, тис.	всього	у них місць, тис.
1995	9	1,4	7	0,6	3	0,6	54
1996	10	1,6	7	0,5	2	0,2	50
1997	10	1,8	7	0,5	2	0,3	43
1998	10	1,8	7	0,5	3	0,5	38
1999	10	1,8	6	0,6	3	0,5	40
2000	10	1,8	6	0,6	2	0,3	43
2001	10	1,8	6	0,6	1	0,2	40
2002	9	1,7	6	0,6	1	0,2	40
2003	8	1,5	6	0,6	1	0,1	37
2004	8	1,3	5	0,4	1	0,1	38
2005	8	1,3	5	0,4	1	0,1	37
2006	7	1,3	5	0,4	1	0,1	37
2007	7	1,3	3	0,3	1	0,1	34
2008	7	1,3	3	0,3	2	0,2	30
2009	7	1,3	3	0,3	2	0,3	30
2010	7	1,3	3	0,3	1	0,2	26
2011	7	1,3	3	0,2	—	—	26
2012	7	1,3	3	0,2	—	—	24
2013	6	1,2	2	0,1	—	—	24
2014	6	1,2	2	0,1	—	—	21
2015	6	1,2	—	—	—	—	16
2016	4	0,6	—	—	—	—	14
2017	5	0,7	—	—	—	—	13

Джерело [34]

Слід також відзначити відсутність публікацій та відкритих статистичних даних щодо розвитку санаторно-курортної галузі Чернівецької області після 2017 року. Це пояснюється кількома факторами, серед яких зміни у методології статистичного обліку, недостатнє фінансування моніторингу галузі, а також загальна тенденція до скорочення державних звітів щодо малих та середніх закладів оздоровлення. Відсутність сучасних даних ускладнює

комплексну оцінку ефективності роботи санаторно-курортних підприємств та формування стратегічних програм розвитку регіону.

З 1 квітня 2020 р. держава більше не підтримуватиме комунальні заклади санаторного типу. На території Чернівецької обл. раніше функціонували такі комунальні санаторні заклади, як дитячий санаторій «Щербинці», гастроентерологічний санаторій «Стара Жадова», які, поряд з іншими, наразі не функціонують.

Під загрозою припинення функціонування перебуває бальнеологічний санаторій «Брусниця», де відбувається скорочення штатної чисельності працівників, а також протитуберкульозні санаторії «Красноільськ» та «Садгора». Не надають відповідних послуг населенню пансіонат матері і дитини «Зелені пагорби», заклад оздоровлення та відпочинку дітей «Юність» [35, с.4].

Санаторні заклади відрізняються своєю структурою управління, яка зазвичай будується за ієрархічним типом, із переважанням лінійно-функціональної організації управління. Головним органом управління виступає головний лікар санаторію, йому підпорядковується заступник головного лікаря з медичної частини (приймальне відділення та реєстратура, медичні відділення, лікувально-діагностичне відділення, кабінет функціональної діагностики, бальнеотерапевтичне відділення, клінічна та терапевтична лабораторії), адміністративно-управлінський апарат (відділ кадрів, відділ маркетингу, планово-економічний відділ, відділ маркетингу, бухгалтерія), заступник головного лікаря з адміністративно-господарської частини (їдальня, служба розміщення, культурно-розважальний сектор, ремонтно-експлуатаційна дільниця, експедитори, білизняне господарство, складське господарство).

За кожним із них формується ієрархія служб, що пронизує всю організацію від верху до низу. Результати роботи кожної служби апарату управління рекреаційним підприємством оцінюються показниками, що характеризують виконання ними своїх цілей і завдань.

Особливості діяльності санаторно-курортних комплексів полягають у наступних факторах:

- процес створення продукту представлений у формі надання послуг чи виконання робіт;
- визначальними серед виробничих факторів є цінність, детермінована рідкістю та унікальними лікувальними властивостями природного комплексу;
- медична практика, до якої належать деякі напрями лікувально-оздоровчої діяльності в санаторно-курортних закладах потребує ліцензування;
- санаторно-курортна діяльність у більшості є чітко вираженою сезонною, особливо на приморських курортних територіях;

комплексність (надають відпочиваючому весь комплекс послуг, що передбачений путівкою, своїми силами та засобами, а також здійснюють поряд із основною діяльністю низку допоміжних, обслуговуючих та супутніх видів діяльності)

Показники функціонування дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку в регіоні за 2000–2019 рр. свідчать, що найбільша закладів була у 2009 р. – 569 од., а найменша у 2000 р. – 56 од. У 2019 р. їх кількість становила 462 од., що на 11 од. менше ніж у 2018 р. та 21 од. менше ніж у 2017 р., а кількість дітей, які перебували у закладах у 2019 р. становила 1 499 осіб, що на 68 осіб менше ніж у 2018 р. та 928 осіб менш ніж у 2017 р. Кількість закладів оздоровлення у 2019 р. їх кількість становила 12 од., що на 1 од. більше ніж у 2018 р. та 4 од. менше ніж у 2017 р. та у них у 2019 р. перебували 1 883 особи, що на 66 осіб більше ніж у 2018 р. та 1 463 особи менше ніж у 2017 р.

Таблиця 2.4

Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку

	Кількість закладів, од		У них місць, од		Кількість дітей, які перебували у закладах, осіб	
	усього	у тому числі заклади оздоровлення ¹	усього	у тому числі у закладах оздоровлення ¹	усього	у тому числі у закладах оздоровлення ¹
2000	56	13	2952	2528	10580	7714
2001	74	10	2279	2117	9355	5861
2002	372	14	2651	2651	24565	7279
2003	379	19	3415	3415	27036	8196
2004	536	26	4634	3978	38819	11178
2005	536	25	4342	3943	44257	10574
2006	554	28	4052	4052	42209	8722
2007	563	25	3987	3887	41154	7504
2008	560	24	4046	3926	40103	8098
2009	569	21	3356	3356	36386	5983
2010	562	16	3505	2543	35614	3955
2011	550	20	3782	3001	35036	5308
2012	559	19	3726	2921	34866	5649
2013	559	21	3827	3122	35051	5135
2014	547	23	3982	3462	34866	6233
2015	493	19	3338	2553	28414	3727
2016	492	16	2181	1696	29418	3521
2017	483	16	2427	1642	31867	3346
2018	473	11	1431	1046	30560	1817
2019	462	12	1499	1099	30865	1883

Джерело [34]

Кількість спеціальних закладів розміщення курортного господарства області у Чернівецької області має негативну тенденцію зменшення. Основною причиною скорочення мережі закладів рекреації, є те що заклади старіють та не відповідають сучасним стандартам надання послуг, що призводить до низького попиту на розміщення туристів та збитковості діяльності. Критичний стан переважної більшості санаторних закладів зумовлений виробничо-господарськими проблемами, у тому числі виведенням з експлуатації окремих об'єктів у зв'язку з погіршенням фінансово-економічного стану; капітальним ремонтом або реконструкцією санаторно-курортних закладів; зміною форми власності чи господарської діяльності; відстроченням банкрутство, відсутність обігових коштів. Однак, переважна

більшість закладів оздоровлення та відпочинку мають невисокий рівень та асортимент послуг, слабку матеріально-технічну базу, сезонність в роботі. До негативних ознак галузі слід віднести:

- відсутність чітких і стабільних механізмів економічного регулювання економічних відносин, економічних важелів і стимулів для розвитку сфери туризму та відпочинку, сприятливого інвестиційного клімату, в тому числі стимулюючого податкового законодавства;

- низький рівень загальної соціальної інфраструктури;
- серйозна нестача висококваліфікованих талантів у сфері туризму та відпочинку;

- санітарні та екологічні умови в багатьох туристичних і розважальних центрах критичні та потребують додаткових інвестицій для покращення. Зокрема, зменшення чисельності санаторно-курортних закладів спричинене відмиранням окремих таких закладів через фінансову складову [36, с.86]:

- втрату споживача за «державними» і «профспілковими» путівками, тобто державним і профспілковим фінансуванням;

- суттєве зменшення кількості іноземних споживачів, які потребують оздоровлення та реабілітації в Україні: такі заклади проектувалися та створювалися ще в радянські часи з урахуванням потреб населення всього регіону СРСР, а тому, таке фінансування, як оплата послуг іноземними споживачами, стало суттєво меншим;

- суттєве зменшення фінансування розвитку санаторно-курортних закладів із 1990-х до сьогоднішнього дня, що включає матеріальне, медико-технологічне та інформаційне забезпечення з боку держави. Таке забезпечення стало цілями самофінансування самих закладів.

Ще однією важливою причиною відмови окремих споживачів від послуг у таких закладах є те, що окремі санаторно-курортні заклади є менш привабливими з таких причин:

- недостатнім інформуванням споживачів переліку основних (реабілітація та оздоровлення), допоміжних (інформація, спорт, проживання

та харчування тощо) та супутніх (транспортна логістика, подорожі тощо) [36, с.86];

- недостатнім розвитком інфраструктури санаторно-курортного закладу, у тому числі відсутність необхідних медичних та оздоровчих кабінетів, відсутність налагодженої системи обслуговування та управління споживачами таких закладів; неналежні умови проживання споживачів щодо розміщення та харчування; відсутність надання пропозиції одержання споживачами закладу сервісних і супутніх послуг (фізкультурних, туристичних, івент-послуг, тощо);

- невідповідність послуг, оздоровлення, лікування, реабілітаційних методів санаторію вимогам сучасної медицини та потребам окремих споживачів таких послуг;

- застаріле медико-технічне обладнання та реабілітаційно-оздоровчі технології, що суперечать вимогам і потребам споживачів таких послуг.

Окремо варто виокремити зменшення попиту на санаторно-курортні послуги. Такий розвиток ситуації призвів до зниження завантаженості ліжок у санаторно-курортних закладах та зменшення доходів закладів охорони здоров'я. Досліджуючи це питання, ми виявили, що основні причини такої тенденції:

- високі ціни та невідповідність якості санаторно-курортних послуг;
- низький рівень доходів мешканців та неспроможність їх оплачувати відпочинок у закладах оздоровниці;

- зменшення розміру державної допомоги від Фонду соціального страхування за путівками у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю застрахованої особи;

- відсутність ефективної державної політики щодо соціальної підтримки населення та підтримки та стимулювання діяльності санаторно-курортних закладів;

- неефективна система управління санаторно-курортними закладами; – застаріла інфраструктура санаторно-курортних закладів;

- недостатній рівень рекламного забезпечення;
- обмеженість асортименту туристично-рекреаційних послуг і недостатня якість додаткових послуг [37, с.72].

2.3. Особливості використання мінеральних вод в санаторно-курортних закладах Чернівецької області

Стосовно використання природних мінеральних лікувально-столових і лікувальних вод в санаторно-курортній галузі:

- ТзОВ «Санаторно-оздоровчий комплекс «Брусниця», Вижницький р-н, с. Кальнівці – природна лікувально-столова вода «Брусницька», свр. № 33, що має медичний (бальнеологічний) висновок, а також природні лікувальні води свр. № 516-РЕ та свр. № 31-П (проводяться дослідження з медико-біологічної оцінки їх якості та цінності). Санаторій спеціалізується на лікуванні хвороб опорно-рухового апарату, гінекологічних захворювань, захворювань шкіри, органів травлення, серцево-судинної та нервової системи на основі використання сірководневих ванн, мінеральної питної води [38];

- Еко-курорт «Хутір Тихий», розташований у Вижницькому районі, селі Сергії, є спеціалізованим лікувально-оздоровчим закладом, який використовує природну лікувальну воду, зареєстровану під свідоцтвом № 3Р/Е та має офіційний медичний (бальнеологічний) висновок [39].

Основною особливістю курорту є спрямованість на застосування природних бальнеологічних ресурсів для терапії та профілактики низки функціональних і соматичних розладів. Лікувально-оздоровча діяльність закладу спеціалізується на комплексній реабілітації пацієнтів із дезадаптозами — станами, що виникають унаслідок порушення адаптаційних механізмів організму в різних соціально-психологічних або фізіологічних умовах.

Крім того, курорт ефективно застосовує свої ресурси для корекції та підтримки пацієнтів із клімактеричним синдромом, забезпечуючи полегшення

симптомів, пов'язаних із гормональною перебудовою, та поліпшення загального самопочуття жінок у період менопаузи.

Також лікувально-оздоровчий профіль закладу включає роботу з хронічними дерматозами, що дозволяє зменшувати запальні процеси та покращувати стан шкірного покриву, а також лікування опікових травм, що сприяє відновленню тканин, зменшенню рубцювання та прискоренню регенераційних процесів.

Окрім спеціалізованих санаторно-оздоровчих закладів, природні мінеральні води регіону також використовуються в низці приватних готелів та відпочинкових комплексів та оздоровчих закладах. Вони здебільшого застосовуються у форматі SPA-послуг, бальнеологічних ванн, оздоровчих курсів або як додатковий елемент у програмах релаксації та відновлення

Бальнеологічний санаторій «Брусниця» - лікувально-оздоровчий заклад санаторного типу, що функціонує на території Чернівецької області.

Територія санаторію «Брусниця» розміщена у «Брусницькому парку», що був заснований у XIX ст., нині є пам'яткою садово-паркового мистецтва «Парк Брусницький». В парку знаходяться дерева різного віку і складу, які зростають окремими екземплярами, невеличкими групами та у вигляді алеї. Рельєф парку рівнинний, на території парку є ставок.

Брусницький санаторій має три типи бальнеологічних вод, а саме: 1) сірководнева мінеральна вода високої концентрації „Мацеста”. До речі, буковинська „Мацеста” має значні переваги над кавказькою „Мацестою” (Сочі); 2) гідрокарбонатно-хлоридно-натрієва мінеральна вода типу „Єсентуки-4”; 3) хлоридно-натрієва мінеральна вода, що являється аналогом „Миргородської” мінеральної води.

Таблиця 2.5

Основні характеристики мінеральних вод, що використовуються в
санаторно-курортному комплексі «Брусниця»

Тип мінеральної води	Хімічний склад / основні компоненти	Основні лікувальні властивості	Показання до застосування	Форми використання в санаторії «Брусниця»
Сірководнева мінеральна вода типу «Мацеста»	Сірководень, сульфати, кальцій, магній, натрій, хлориди	Проникнення сірководню через шкіру та слизові; покращення кровообігу; протизапальний та знеболюючий ефект; стимуляція метаболізму; покращення стану шкіри	Захворювання опорно-рухового апарату (артрити, артрози, остеохондроз) Серцево-судинні хвороби (варикоз, гіпертонія) Нервові розлади (неврози, радикуліти) Шкірні хвороби. Хвороби органів дихання (бронхіти, астма)	Ванни; душі (Шарко, циркулярний); інгаляції; місцеві аплікації
Гідрокарбонатно-хлоридно-натрієва мінеральна вода типу «Єсентуки-4»	Гідрокарбонат и, сульфати, натрій, магній, кальцій, калій, CO ₂ ; мінералізація 7–10 г/л	Нормалізація кислотності шлунка; стимуляція секреції; регуляція обміну речовин; загальнооздоровчий ефект	Хвороби ШКТ (гастрити, виразкова хвороба, коліти) • Захворювання печінки і жовчовивідних шляхів • Порушення обміну речовин (ожиріння, діабет, подагра) • Захворювання нирок	Внутрішнє вживання; ванни; промивання та іригації; інгаляції
Хлоридно-натрієва вода типу «Миргородська»	Хлориди, натрій, гідрокарбонати, кальцій, магній; мінералізація 7–10 г/л	Регуляція водно-сольового обміну; стимуляція травлення; покращення функцій печінки; протизапальний ефект; загальнооздоровчий вплив	Хвороби ШКТ. Хронічні гепатити, холецистити • Метаболічні порушення (ожиріння, діабет). Захворювання нирок, пієлонефрит. Серцево-судинні хвороби	Внутрішнє вживання; ванни; промивання; інгаляції; місцеві аплікації

В першу чергу, мінеральні води використовують для пиття. Такий спосіб - найстарший і один з найефективніших. Таким чином лікують різноманітні захворювання шлунка, печінки, жовчного міхура, гастрити і перитоніти, розлади кишечника, проблеми з нирками. Мінеральні ванни - ще один варіант лікування водою, з зовнішньою дією. Для кожного випадку підбирається певна температура води і її склад [40, с.263].

Основним лікувальним чинником, що забезпечує високу ефективність оздоровчих процедур, є сірководнева ванна. На сьогодні такі ванни активно застосовуються в санаторіях для терапії захворювань центральної та периферичної нервової системи, шкірних патологій, запальних процесів опорно-рухового апарату, а також гінекологічних та урологічних хвороб. Крім того, у складі комплексного лікування сірководневі ванни ефективні при патологіях суглобів та хребта, гіпертонії, цукровому діабеті [41, с.187].

Такі води також показані при варикозному розширенні вен, променевій хворобі, а також сприяють нормалізації вуглеводного, жирового, білкового та мінерального обміну. Ефективність лікування сірководневими водами Брусницького родовища оцінюється на рівні 98 %, що обумовлено комплексним застосуванням різних оздоровчих процедур: загальна сірководнева ванна, озокерит, лікувальна гімнастика (ЛФК), масаж, фізіотерапевтичні процедури, вагінальне зрошення, підводна витяжка, душ Шарко та циркулярний душ.

Попит на послуги санаторію «Брусниця» демонструє сезонну динаміку: найбільша кількість проданих путівок припадає на другий та третій квартали року, що обумовлено періодом літніх відпусток і традиційними періодами відпочинку населення.

Популярною також є процедура підводного витягування хребта – популярний спосіб лікування та профілактики захворювань хребта. Процедура проводиться з використанням природних властивостей води з мінеральних джерел. Під дією теплої води знижується м'язевий спазм та покращується місцевий кровообіг, що сприяє розширенню міжхребцевих отворів [38].

Природно-оздоровчий комплекс «Буковинська Черешенька» функціонує з 2009 року та розташований на південно-східному схилі Прикарпаття, у Чернівецькій області. Курорт знаходиться в передгір'ї мальовничих Карпат, серед букових і хвойних лісів. Тут поєднуються чисте гірське повітря, джерельна вода та спокійна атмосфера, а також спеціальний басейн із соляною ропою, яка застосовується для лікування різноманітних захворювань. Комплекс сприяє відновленню рухових функцій, дрібної моторики та загальному зміцненню організму.

Для відпочинку та оздоровлення гостям пропонують три програми: «Загальне оздоровлення», «Сокове чищення» та «Школа харчового перезавантаження». Перед початком будь-якої програми обов'язковою є консультація лікаря-терапевта, що включає бесіду, вимірювання, оцінку та контроль антропометричних показників пацієнта. Одночасно центр приймає до 100 осіб [42].

Одинадцятиденний курс природних методів оздоровлення спрямований на нормалізацію обміну речовин, зміцнення імунної системи, покращення діяльності системи детоксикації, стимуляцію кровообігу та уповільнення процесів старіння. Програма ефективна при цукровому діабеті II типу, надмірній вазі, гіпертонії, ішемічній хворобі серця, алергіях, порушеннях дихальної та опорно-рухової систем. Під час курсу проводяться лікарські заняття з немедикаментозного лікування та профілактики хвороб, а харчування передбачає триразове вегетаріанське меню.

Програма «Сокове чищення» також триває 11 днів і акцентує увагу на харчуванні, що допомагає перейти на здоровий стиль життя. Вона рекомендується при надмірному апетиті, зайвій вазі, алергіях, синдромі хронічної втоми, частих головних болях і запорах. Очікувані результати включають нормалізацію апетиту, покращення роботи травної та імунної систем, обміну речовин, настрою та фізичної витривалості. Харчування передбачає три дні триразового вегетаріанського меню та п'ять днів «рідкого харчування».

Програма «Школа харчового перезавантаження» орієнтована на навчання методикам голодування тривалістю один, три або сім днів. Курс спрямований на зниження маси тіла, зменшення запальних процесів, зміцнення серцево-судинної системи та зменшення алергічних проявів. Лікування та харчування коригуються залежно від обраного режиму голодування.

Відновлення фізичної активності передбачає ранкову зарядку, кардіотренування, заняття на тренажерах, гімнастику для хребта та прогулянки в горах. До курсу входять щоденні масажі, відвідування гідрокомплексу (басейн, джакузі з гідромасажем, сауна), фітотерапія, гідротерапія, теплолікування та глинолікування.

Підземна вода з джерела села Черешенька (розсіл) використовується зовнішньо у розведенні іншою водою для зниження загальної мінералізації у 3–5 разів. Вода багата хлоридами, натрієм, бором, йодом та бромом у концентраціях, що перевищують бальнеологічну норму [43, с.227].

Ванни з цією водою покращують функціональний стан центральної нервової системи, сприяють створенню «соляного плаща» на шкірі, стимулюють ендокринну систему, знімають напругу м'язів, прискорюють відновлення тканин і загоєння рубців.

Водні процедури впливають також на внутрішні органи: покращується крово- та лімфообіг, знижується навантаження на хребет і сприяється відновленню рухових функцій. Ропу застосовують у лікувальному басейні разом із кінезіотерапією, що ефективно при захворюваннях опорно-рухового апарату та травмах спинного мозку. Басейн підігрітий до 32–33 °С, а мінеральні компоненти води стимулюють клітинну активність, покращують роботу органів і тканин. Пара, що виділяється з води, корисна для дихальної системи, як у пацієнтів, так і для профілактики здорових людей.

Рекомендації щодо використання ванн із ропою включають лікування порушень периферичної та центральної нервової системи, опорно-рухового апарату, серцево-судинних захворювань, шкірних патологій та варикозів.

Розпорядок дня в комплексі поєднує ранкові прогулянки, оздоровчі процедури, гімнастику для хребта та медичні лекції у першій половині дня. Після обіду – процедури для покращення зору, самостійні прогулянки, кулінарні заняття та лекції. Після завершення курсу кожен клієнт отримує персональні рекомендації для продовження оздоровлення вдома.

Для проведення лікувальних процедур мінеральну воду доставляють спеціальним транспортом із Брусницького родовища. За хімічним складом вона нагадує відомі води типу «Миргородська» (хлоридно-натрієва), «Єсентуки-4» (гідрокарбонатно-хлоридно-натрієва) та сірково-мінеральні води типу «Мацеста». Брусницька вода відноситься до лікувально-столових, має гідрокарбонатно-хлоридно-натрієвий склад, низьку мінералізацію, слабколужну реакцію та природний вміст йоду. Це робить її особливо корисною для мешканців нашої області, що проживають у регіоні з дефіцитом йоду.

Також у лікувальних цілях застосовується «Герцаївська джерельна» вода, яку доставляють із села Хряцька. Вона відноситься до лікувально-столових вод, має невелику мінералізацію, гідрокарбонатно-хлоридно-натрієвий склад і не містить специфічних біологічно активних компонентів. Завдяки високому вмісту хлоридів, ця вода стимулює метаболічні процеси, підвищує синтез панкреатичної амілази, активізує перистальтику шлунково-кишкового тракту, підтримує водно-сольовий баланс організму та нормалізує рН крові.

Вплив мінеральних вод на організм є специфічним для кожного їх типу, а ефективність бальнеотерапії значною мірою визначається професійною підготовкою лікаря, правильним плануванням лікувального курсу, характером та стадією захворювання, а також індивідуальною реактивністю організму пацієнта [44].

Крім водних процедур відкрили бювет з мінеральними водами. Мінеральні води з підвищеним вмістом біологічно активних мінеральних складників, що можуть мати специфічні фізико-хімічні властивості, що

визначають вплив мінеральних вод на організм людини. У складі мінеральних вод наявні речовини, які також присутні і в організмі людини. Лікувальний вплив мінеральної води полягає у відновленні рівноваги цих речовин в людському організмі. Для внутрішнього застосування використовуються слабо мінералізовані мінеральні води (до 1 г /л) з наявністю біологічно активних компонентів та сполук в концентраціях, не нижчих від бальнеологічних норм, прийнятих для мінеральних вод, мало мінералізовані (1-5 г /л) та середньо-мінералізовані мінеральні води (5-10 г /л).

Принцип організації санаторно-курортного обслуговування у Черкаській області передбачає диференціацію закладів за розміром населеного пункту та щільністю населення: у містах з високою густотою населення пропонуються заклади з великою пропускною спроможністю (до 200–250 осіб одночасно), які забезпечують комплексне застосування мінеральних вод, фізіотерапевтичних процедур та лікувальної фізкультури. У сільських районах санаторії орієнтовані на індивідуальні або групові курси оздоровлення з використанням місцевих природних ресурсів (джерельних мінеральних вод, торф'яних та сапропелевих грязей).

Таким чином, санаторно-курортні заклади Черкаської області забезпечують комплексне оздоровлення населення, застосовуючи сучасні бальнеологічні та фізіотерапевтичні методи, з урахуванням демографічних та екологічних особливостей регіону.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ МІНЕРАЛЬНИХ ВОД В САНАТОРНО-КУРОРТНИХ ЗАКЛАДАХ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Рекомендації щодо використання мінеральних вод в санаторно-курортних закладах Чернівецької області

2023 році Чернівецька обласна рада затвердила Регіональну програму розвитку санаторію «Брусниця» на 2024–2027 роки, що визначає стратегічні цілі та основні заходи модернізації. Метою програми є створення умов для зміцнення фізичного та психологічного здоров'я населення, забезпечення доступу до високоякісних лікувально-оздоровчих послуг та підвищення конкурентоспроможності закладу на ринку санаторно-курортних послуг [45]

Програма передбачає такі ключові напрямки діяльності:

1. Реконструкція та модернізація матеріально-технічної бази, що включає капітальний ремонт будівель, оновлення обладнання та впровадження сучасних технологій лікування.
2. Науково-дослідні заходи щодо оптимального використання мінеральних вод та покращення терапевтичного ефекту процедур.
3. Кадрове посилення шляхом підвищення кваліфікації персоналу та залучення спеціалістів з відповідними компетенціями.
4. Фінансове забезпечення програми за рахунок обласного бюджету та можливого залучення додаткових інвестицій, що сприятиме стабільності та розвитку санаторію.
5. Контроль та оцінка ефективності реалізації програми через встановлені показники (кількість модернізованих об'єктів, обсяг виконаних досліджень, рівень задоволеності пацієнтів).

Реалізація цих заходів забезпечує вирішення актуальних проблем санаторію, серед яких нерівномірний розподіл ресурсів, обмежена інвестиційна привабливість та недостатнє технічне оснащення. У перспективі

ефективна реалізація програми дозволить не лише зміцнити регіональну систему оздоровлення населення, а й підвищити туристичну привабливість Чернівецької області за рахунок розвитку рекреаційної інфраструктури та інтеграції санаторію в комплекс туристичних маршрутів регіону.

Одним із ключових напрямів розвитку санаторно-курортного підприємства «Брусниця» у межах регіональної програми є ефективне використання та розвиток природних лікувальних ресурсів, зокрема мінеральних вод Брусницького родовища. Програма визначає мінеральні води як стратегічний ресурс санаторію, здатний забезпечити високоякісні лікувально-оздоровчі послуги для населення області та туристів із інших регіонів України. У рамках програми передбачено проведення геологорозвідувальних і гідрогеологічних досліджень, що дозволить не лише оптимізувати існуючі свердловини, але й виявити перспективні ділянки для видобутку підземних вод із підвищеним лікувальним потенціалом.

Особлива увага приділяється контролю за режимом використання мінеральних вод, що має на меті збереження родовища та забезпечення сталого функціонування санаторію в довгостроковій перспективі. Наукові дослідження, передбачені програмою, включають оцінку хімічного складу вод, їх лікувальної ефективності та впливу на організм людини, що дозволяє підвищити якість наданих процедур і розширити спектр оздоровчих послуг. Крім того, документом передбачено дотримання ліцензійних вимог щодо використання підземних ресурсів, що забезпечує легальність і безпеку експлуатації родовища.

Таким чином, розвиток мінеральних ресурсів інтегровано в загальну стратегію модернізації санаторію «Брусниця», поєднуючи заходи з реконструкції матеріально-технічної бази, підвищення кваліфікації персоналу та наукового супроводу. Реалізація цих заходів спрямована на зміцнення конкурентоспроможності закладу, підвищення ефективності використання природних ресурсів та формування сталого потенціалу санаторно-курортної

сфери Чернівецької області, що відповідає сучасним вимогам регіональної політики у сфері охорони здоров'я та туризму.

У контексті підвищення ефективності використання мінеральних ресурсів Чернівецької області важливим кроком стало створення та презентація атласу «Сила природи», у якому систематизовано властивості та потенціал місцевих мінеральних вод. Видання підготовлено за ініціативи голови Чернівецької обласної ради у співпраці з державною установою «Український науково-дослідний інститут медичної реабілітації та курортології МОЗ України». Робота над атласом включала аналіз архівних матеріалів за останні пів століття та консультації фахівців у сфері курортології, що забезпечило високий рівень наукової обґрунтованості представленої інформації.

Науковці підкреслюють, що область володіє рідкісними родовищами сульфідних і йодо-бромних вод, які мають значний лікувальний потенціал, зокрема для профілактики ендокринних захворювань. Як зазначають представники інституту, на території Вижницького району вже підтверджено наявність мінеральних вод, що можуть застосовуватися у медичній реабілітації. Це відкриває перспективи розвитку Буковини як потужного центру відновлення, особливо у рамках національної системи лікування та реабілітації військовослужбовців [46].

Зараз за підтримки обласної ради тривають комплексні дослідження мінеральних джерел щодо їхньої безпечності та ефективності у лікуванні окремих патологій. Після завершення досліджень планується розроблення медичних бальнеологічних висновків, що дозволить застосовувати місцеві води для реабілітації опорно-рухового апарату, профілактики порушень ендокринної системи та загального відновлення організму.

Окремо підкреслюється, що атлас мінеральних вод уже передано територіальним громадам, профільним міністерствам та іншим державним установам для подальшого використання у плануванні розвитку рекреаційної інфраструктури та інвестиційної діяльності. Це сприятиме формуванню

сучасної мережі санаторно-курортних закладів, орієнтованих на використання природних лікувальних факторів, а також посиленню позицій області як перспективного центру медичної реабілітації та рекреаційного туризму.

Таким чином, поширення інформації про природні лікувальні ресурси Буковини та їх системне наукове дослідження є ключовими умовами для створення конкурентоспроможної санаторно-курортної інфраструктури, залучення інвестицій та забезпечення високої якості оздоровчих послуг на регіональному рівні.

З огляду на природний потенціал Брусницького родовища та інших в області та результати сучасних наукових досліджень, доцільним є запровадження наступних рекомендацій:

1. Розроблення стандартизованих бальнеологічних програм. На основі гідрохімічного складу та терапевтичних властивостей мінеральних вод варто створити уніфіковані програми лікування і реабілітації для різних груп пацієнтів: із захворюваннями опорно-рухового апарату, ендокринними порушеннями, хронічними дерматологічними та серцево-судинними захворюваннями. Такі програми повинні містити чіткі протоколи застосування процедур, показання, протипоказання та очікуваний ефект.

2. Інтеграція результатів наукових досліджень у практику санаторію. Після завершення гідрогеологічних та медичних досліджень доцільно впровадити нові процедури, адаптовані під специфічні властивості кожного типу мінеральних вод. Особливу увагу слід приділити використанню сульфідних та йодо-бромних вод, які є рідкісними для України та мають високий лікувальний потенціал.

3. Забезпечення раціонального та екологічно безпечного використання мінеральних ресурсів. Санаторно-курортні заклади повинні суворо дотримуватися встановлених ліцензійних умов і режимів експлуатації свердловин, що дозволить уникнути виснаження родовища. Рекомендується впровадження системи моніторингу дебіту, якості та рівня підземних вод, що забезпечить довгострокову стабільність використання ресурсу [47].

4. Модернізація лікувально-діагностичного обладнання. Для повноцінного застосування природних лікувальних факторів необхідно оновити технічну базу бальнеологічного відділення: сучасні ванни, душові установки, апарати для підводного витягнення, гідромасажу та інгаляційної терапії. Це дозволить підвищити ефективність процедур і розширити їхній спектр.

5. Підвищення кваліфікації медичного персоналу. Доцільним є проведення регулярних тренінгів, стажувань та навчальних програм з бальнеології, курортології та фізичної реабілітації, у тому числі за участю фахівців Українського НДІ медичної реабілітації та курортології. Підготовлений персонал здатний забезпечити якісне надання послуг та адаптувати лікувальні програми відповідно до індивідуальних потреб пацієнтів [48].

6. Розроблення спеціалізованих програм реабілітації військовослужбовців. Мінеральні води Чернівецької області мають потенціал для застосування у лікуванні широкого спектра патологій, тому варто розробити стандартизовані реабілітаційні програми для окремих категорій пацієнтів:

- військовослужбовців і ветеранів (опорно-рухові порушення, постстресові стани, захворювання нервової системи);
- пацієнтів із захворюваннями суглобів;
- осіб із порушеннями ендокринної системи;
- пацієнтів із хронічними дерматологічними захворюваннями;
- осіб із хворобами травної системи.

Кожна програма повинна включати тривалість курсу, інтенсивність процедур, клінічні показання, супутні методи реабілітації та критерії ефективності.

Мінеральні води можуть стати ключовим елементом короткотривалої реабілітації (3–5 днів), оскільки вони: покращують адаптаційні можливості організму, що особливо важливо для осіб у стані хронічної напруги; нормалізують функції серцево-судинної та нервової систем, завдяки йодо-

бромним та сульфідним водам; зменшують фізичну втому та сприяють відновленню опорно-рухового апарату.

Рекомендується: сульфідні ванни для зняття м'язового спазму; гідроароматерапія з використанням місцевих фітозборів; питне лікування гідрокарбонатними водами для стабілізації кислотно-лужної рівноваги.

Крім того рекомендуємо їх використовувати для нормалізації загального психофізіологічного стану, зокрема: гідрокарбонатні води — для стабілізації роботи ШКТ та зменшення соматичних проявів стресу (нудота, спазми, важкість); йодо-бромні води — для психоемоційного розвантаження та покращення якості сну

Особлива увага має приділятися правилам збору та споживання води: дотриманню температури, об'єму та часу прийому—параметри визначає лікар, оскільки лікувальний ефект залежить від точності дозування.

7. Розширення інформаційно-просвітницької роботи. Санітарно-курортні заклади області мають активно популяризувати властивості місцевих мінеральних вод через інформаційні кампанії, туристичні платформи, медичні симпозіуми та співпрацю з органами місцевого самоврядування. Використання атласу «Сила природи» як офіційного джерела сприятиме підвищенню довіри й зацікавленості потенційних туристів та інвесторів.

8. Формування інтегрованих туристично-оздоровчих продуктів. Слід розробити комплексні туристичні маршрути, що поєднують бальнеологічні процедури з відвідуванням природних об'єктів, історико-культурних пам'яток і рекреаційних зон Вижницького району. Такий підхід дозволить збільшити туристичний потік та подовжити термін перебування відвідувачів у регіоні [49].

9. Використання мобільних додатків, які будуть описувати прийом мінеральної води та всіх інших процедур. Одним із перспективних напрямів є використання мобільних додатків, які дозволяють гостям отримувати доступ до інформації, записуватися на процедури, контролювати розклад та взаємодіяти зі співробітниками закладу безпосередньо зі свого смартфона.

Такий підхід значно спрощує організаційні процеси, підвищує задоволеність клієнтів і дозволяє санаторіям залишатися конкурентоспроможними на ринку оздоровчих послуг. Прикладом, є мобільний додаток для клієнтів, які прибувають на медичний курорт Medical SPA Eglès sanatorija, який запустили в Литві. Санаторій Medical SPA Eglès, розташований на двох литовських курортах – Друскінінкай та Бірштонас, накопичив багаторічний досвід у сфері оздоровлення. Тут проводиться понад 100 різних процедур і близько 50 різних тестів. Постійно вдосконалюючись за допомогою нових процедур та інноваційного обладнання, яке щороку впроваджується для гостей санаторію [49]

Санаторій Medical SPA Eglès славиться глибокими традиціями лікувально-курортного лікування та природними лікувальними факторами: мінеральною водою, лікувальними грязями та кліматом. Ці природні чинники, які століттями славили литовські курорти, поєднуються тут у лікувальному курорті з сучасними передовими технологіями, інноваційним обладнанням, масажем, кінезотерапією, психотерапією, трудотерапією та фізіотерапією.

Вони стали першою медичною організацією в Литві, яка представила мобільний додаток для клієнтів, які прийшли в Medical SPA. Після завантаження мобільного додатку санаторію Eglès вам більше не потрібно буде носити з собою паперову картку лікування, оскільки вся необхідна інформація буде на вашому смартфоні. У додатку ви побачите розклад призначених вам процедур, зможете самостійно записатися після прибуття на лікування та, нарешті, оцінити працівника, який проводив лікування. Ви також можете попросити змінити призначений час призначеного лікування.

Гості Medical SPA також можуть читати новини Medical SPA та стежити за календарем подій. Тут можна відзначити подію, яка цікавить, і отримати нагадування, коли дата наближається. У додатку можна повідомити про недоліки. Таким чином, можна швидко повідомити співробітників Medical SPA про необхідну допомогу чи послугу. І можна переглядати програму

кількома мовами, зокрема литовською, англійською, російською та німецькою.

Вважаємо за доцільно в чернівецьких курортах включити в мобільні додатки наступний функціонал:

1. Перегляд розкладу процедур і запис на них онлайн, включаючи фітотерапевтичні сеанси та інші оздоровчі процедури.
2. Інтерактивна карта та навігація по території санаторію.
3. Характеристика мінеральних вод.
4. Нагадування про прийом мінеральної води.
5. Доступ до інформації про лікувальні методики, результати аналізів та поради щодо процедур з мінеральними водами у цифровому форматі.

10. Розроблення системи внутрішнього контролю якості процедур. Санаторії повинні запровадити механізми моніторингу якості бальнеологічних послуг: регулярний аналіз медичної ефективності процедур, оцінювання задоволеності пацієнтів, порівняння з національними стандартами курортології. Це забезпечить високий рівень сервісу та конкурентоспроможність закладів.

Також рекомендуємо використати досвід курортів SAIRME. Курортна зона вирізняється різноманітними кліматичними умовами з високою концентрацією кисню та озону, що робить її ідеальною як для активної, так і для пасивної клімато- та ландшафтної терапії. Головною перевагою курорту є його унікальні мінеральні питні та термальні води [50].

Природні, багаті на мінерали властивості води були підтверджені масштабними дослідженнями, проведеними німецькою лабораторією STORCH Water Consulting international. На основі аналізу, проведеного SGS Institut Fresenius, Таунусштайн, вода з «Термальних джерел № 1, 2, 3, 4» була оцінена як «Термальна вода». Лікувальні властивості вод сприяють покращенню та відновленню життєво важливих функцій організму.

Курорт пропонує можливість проведення комплексних бальнеологічних процедур. На території курорту на водопровідних точках встановлено

спеціальні датчики, які забезпечують точні вимірювання чистоти води, про що свідчать відповідні знаки.

Встановлення датчиків контролю чистоти води, дозволить Чернігівській області гарантувати стабільність мінерального складу; забезпечити точність лікувальних процедур; контролювати санітарні умови та безпеку споживання.

Оскільки кількість санаторно-курортних закладів у Чернівецькій області є обмеженою, доцільним є впровадження мінеральних вод у діяльність інших рекреаційних інституцій: готелів, wellness-центрів, SPA-комплексів, туристично-оздоровчих баз та приватних медичних центрів. Це дозволить збільшити охоплення користувачів; підвищити туристичну привабливість регіону; створити додаткові можливості для популяризації Брусницького родовища; розвантажити санаторні заклади й забезпечити ширший доступ до бальнеологічних процедур. Використання мінеральних вод у форматі SPA-процедур, релаксаційних ванн, інгаляцій чи питного лікування у готельній інфраструктурі сприятиме розвитку медичного та оздоровчого туризму на Буковині.

3.2. Рекомендації щодо використання мінеральних вод Чернівецької області в санаторно-курортних закладах України

Першим напрямом є доставка та використання фасованих мінеральних вод Чернівецької області в санаторно-курортних закладах України. Зокрема, такі води можуть ефективно застосовуватися у провідних бальнеологічних курортах України, що вже мають належну інфраструктуру та досвід роботи з лікувальними ресурсами. Наприклад, наступні курорти:

Любінь Великий – цілорічний бальнеологічний курорт. Розташований у великому тінистому парку з басейном. Основним лікувальним фактором є мінеральна вода, яка відноситься до сірководневих газоподібних вод сульфатно-кальцієвого типу. Ця вода придатна тільки для купання. Показаний при захворюваннях серцево-судинної системи без вираженої декомпенсації,

ураженнях органів суглобів різної етіології, ендартеріїті, облітеруючому атеросклерозі, флебіті, радикуліті, міозиті [51].

Східниця – гірський мальовничий бальнеологічний курорт області, що спеціалізується досвідом комплексного лікування багатьох видів недугу з використанням мінеральних вод, озокеритних терапій, лікувальних фізичних вправ, а також цілющого карпатського повітря. Основні переваги Скржидниці як бальнеотерапевтичного курорту включають: унікальний тип клімату (дуже схожий на альпійський клімат, іноді навіть вважається більш терапевтичним і ефективним); наявність природних лікувальних ресурсів, особливо типу Нафтуса (4 тип) і мінеральної води Боржомі, грязей типу Мацеста, можливість використання природного озокериту (гірського воску), топографічні характеристики місцевості створюють сприятливі умови для розвитку зимового відпочинку поблизу курорту [52, с.169].

Немирів є бальнеологічним курортом, розташованим у великому лісовому масиві Яворівського району та оточеним хвойними лісами, що створює сприятливі умови для відпочинку та реабілітації. Лікувальні властивості немирівської води були відомі ще з давніх часів, і курорт функціонує в зоні високої концентрації сульфідних вод, що робить його першим в Україні за вмістом вільного сірководню у природних джерелах.

На базі курорту використовуються як торф'яні лікувальні грязі, так і мінеральні сірководневі води, що дозволяє проводити комплексну терапію. Один із лікувально-оздоровчих закладів курорту розташований у історичному палаці, що додає закладу культурно-історичної цінності. Немирів спеціалізується на лікуванні захворювань органів кровообігу, шкірних патологій, опорно-рухового апарату та нервової системи. На території курорту знаходяться шість мінеральних джерел, працюють санаторії, грязелікарня та відпочинкові табори, що забезпечує широкий спектр оздоровчих та рекреаційних послуг для різних категорій відпочивальників [53, с.63].

Доцільно також співпрацювати з санаторіями, які не мають на своїй базі мінеральних джерел, це може бути оздоровчий комплекс «Сонячний» – це

один з нових комплексів серед санаторіїв і пансіонатів Поляни, що пропонує широкий спектр послуг з оздоровлення та лікування за доступними цінами і пропонує чудовий відпочинок в Закарпатті. Він знаходиться в найбільш затишному і тихому місці курортного містечка – осторонь від галасливого центру, на височині, звідки відкривається вид на мальовничі околиці, прямо під лісом: тут завжди чисте повітря і прохолодно навіть у найбільшу спеку, а в холодні сезони навколишні гори і ліс захищають територію від вітру [54].

Моршин, також розташований у Львівській області, є курортом, відомим своїми гідрокарбонатно-натрієвими та сульфатними мінеральними водами. Вода Моршина застосовується для лікування гастритів, колітів, захворювань печінки та жовчовивідних шляхів. На курорті функціонують санаторії, лікувальні комплекси та бювети, що дозволяє поєднувати внутрішнє споживання мінеральної води з процедурними методами бальнеотерапії.

Використання мінеральних вод Чернівецької області у програмах цього комплексу дозволить значно розширити спектр лікувальних і реабілітаційних послуг, підвищити ефективність оздоровлення відвідувачів та додати унікальний терапевтичний компонент до наявних процедур.

Для цього важливо забезпечити сертифікацію фасованої води, відповідно до чинного законодавства і санітарних норм: оскільки мінеральні води належать до природних лікувальних ресурсів, їх видобуток та подальше використання регламентуються Законом «Про курорти» (надання в користування, ліцензування), а також Водним кодексом України, який встановлює правила спеціального водокористування й ліміти забору підземних цілющих вод.

При фасуванні мінеральної води, призначеної для передачі в інші санаторії, слід застосовувати стерильні контейнери (скляні або пластикові пляшки), мічені етикетками з детальною інформацією про джерело, склад мінералів, дату фасування та рекомендовані умови зберігання. Регулярні лабораторні перевірки — хімічні, мікробіологічні — дозволять гарантувати

стабільність терапевтичних властивостей партій води під час транспортування.

Для оптимізації логістики доставки рекомендується створення кількох регіональних логістичних хабів або складів-дистриб'юторів, розташованих стратегічно близько до основних санаторіїв, що дозволить зменшити витрати на транспортування та скоротити час між фасуванням і доставкою. Транспортування має здійснюватися за допомогою спеціалізованого автотранспорту з термоконтейнерами, щоб зберегти температурні й хімічні характеристики мінеральної води.

Партнерська модель доставки може бути побудована на контрактах з іншими санаторіями або оздоровчими центрами, які зацікавлені в закупівлі фасованої мінеральної води для включення у свої реабілітаційні програми. У договорах слід чітко прописати обсяги, частоту поставок, умови контролю якості й відповідальність за пошкоджені чи неякісні партії. Також можливе залучення державно-приватного партнерства: область може інвестувати у виробничу лінію для фасування, а підприємства-інвестори — у логістику.

Наступним напрямом є розширення використання мінеральних вод Чернівецької області шляхом створення бюветів в сусідніх областях. Цей метод є найбільш простим та економічно вигідним для розширення. Він спвдходить гідрокарбонатно-хлоридно-натрієвих та хлоридно-натрієвих вод, призначених для внутрішнього вживання. Необхідно організувати щоденну або періодичну доставку мінеральної води до санаторіїв у спеціальних ізотермічних ємностях для мінімізації втрати корисних властивостей (особливо газів і температури). Облаштувати невелике, гігієнічне приміщення (бювет) з відповідним санітарно-епідеміологічним режимом. Забезпечити можливість підігріву води до необхідної лікувальної температури, оскільки температура є критичною для терапевтичного ефекту при гастроентерологічних захворюваннях. Забезпечити наявність кваліфікованого медичного персоналу, який контролюватиме дозування та режим прийому води пацієнтами, згідно з їхнім індивідуальним планом лікування.

В свою чергу з метою використання сірководневої мінеральної води для зовнішніх процедур (ванн, зрошень) рекомендуємо створити невеликі бальнеологічні відділень в санаторіях де їх немає. Але варто зазначити, що транспортування сірководневої води має здійснюватися в герметичних, антикорозійних ємностях (скло, спеціальний пластик) з мінімальним контактом з повітрям, оскільки сірководень швидко окислюється і випаровується. Необхідно створити відокремлене бальнеологічне відділення, обладнане спеціальними сірководневими ваннами (не металевими) та потужною, примусовою системою вентиляції для відведення сірководню (через його токсичність). Регулярно проводити хімічний контроль концентрації сірководню у воді, що доставляється, та у повітрі приміщення (ГДК).

Процес розширення використання мінеральних вод Чернівецької області шляхом їхньої доставки до сусідніх санаторіїв вимагає чіткого юридичного, договірної та логістичного забезпечення.

Укладення офіційних договорів про постачання та використання мінеральної води є обов'язковою передумовою. Основне родовище (наприклад, Брусницьке), яке має спеціальний дозвіл (ліцензію) на користування надрами (що регулюється Кодексом України про надра та постановою КМУ № 615 «Про затвердження Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами» від 30.05.2011), виступає як власник ліцензії та постачальник [55]. Санаторій-споживач, своєю чергою, укладає договір постачання з чітким визначенням обсягів, графіків, умов транспортування та якості води. Крім того, важливо врегулювати питання цільового використання води (виключно для бальнеологічних/питних процедур) та відповідальність сторін за дотримання санітарно-гігієнічних норм.

Для використання води на новій території необхідно отримати усі необхідні дозволи та сертифікати. Першочергово, потрібна сертифікація самої мінеральної води як лікувального ресурсу. Вода повинна мати Паспорт

родовища та Бальнеологічний висновок, виданий відповідною науково-дослідною установою (наприклад, Український науково-дослідний інститут медичної реабілітації та курортології МОЗ України – УкрНДІ МРiК). Критично важливим є підтвердження її лікувальних властивостей після транспортування. Оскільки сірководнева вода швидко втрачає свої активні компоненти, необхідно проводити періодичні лабораторні дослідження води безпосередньо в місці споживання (у бюветі чи бальнеологічному відділенні), щоб підтвердити відповідність хімічного складу вимогам Бальнеологічного висновку та Державним стандартам України (ДСТУ) для мінеральних вод. Санаторій-споживач також повинен мати дозвіл від відповідних органів Держпродспоживслужби на функціонування нового об'єкта (бювету чи ванної) та його відповідність санітарним нормам, встановленим, зокрема, Державними санітарними правилами та нормами (ДСанПiН) [56]

Доставка має бути оперативною, щоб час від забору до використання не перевищував встановлені нормативи. Для питних вод логістика простіша, але також вимагає підтримки стабільної температури та запобігання забрудненню. Економічна обґрунтованість ланцюга постачання оцінюється з урахуванням обсягів втрат активних компонентів та витрат на транспортування, що, у кінцевому підсумку, впливає на собівартість та доступність процедур для пацієнтів.

Крім того, важливо будувати партнерські відносини з військовими структурами, органами соціального захисту, медичними установами та громадськими організаціями, що допоможе забезпечити комплексний підхід до реабілітації та підтримки військових та інших груп, які будуть відпочивати в закладах. Також може бути корисним включити експертів з медицини, психології, соціальної роботи та інших галузей для розробки та впровадження програм.

Важливим елементом буде розробка ефективних лікувальних та реабілітаційних програм, які враховуватимуть специфічні потреби пацієнтів. Ці програми можуть включати фізіотерапію, лікувальні процедури з

використанням торфів та сапропелів, психологічну підтримку, соціальну реабілітацію, тренінги та заняття з психофізичної реабілітації.

Залучення фінансування та забезпечення фінансової стабільності таких закладів також є важливим аспектом. Державні програми, благодійні фонди, громадські та комерційні партнери можуть стати джерелами фінансування.

Успішний розвиток санаторно-курортних закладів для військовослужбовців та постраждалих від війни вимагає збалансованого підходу до вирішення медичних, психологічних, соціальних та організаційних завдань. Такі заклади можуть стати важливою складовою підтримки та реабілітації цієї уразливої цільової групи.

Отже, одним із ключових чинників, що визначають конкурентоспроможність санаторно-курортної мережі певного регіону, є раціональне та цільове використання мінеральних вод. Водночас сучасна практика демонструє недостатню ефективність у застосуванні наявного лікувально-рекреаційного потенціалу. Реформування системи санаторно-курортного обслуговування має базуватися на збереженні орієнтації на комплексне та результативне використання природних ресурсів для лікування та відпочинку.

Особливої уваги заслуговує ефективне управління лікувально-рекреаційним потенціалом як ресурсом формування сучасного конкурентного санаторно-курортного комплексу. У цьому контексті важливим інструментом є стратегічний брендинг і позиціонування туристичного продукту, який акцентує унікальні властивості регіональних природних ресурсів, зокрема мінеральних вод. Такий підхід дозволяє підвищити привабливість курортного продукту, забезпечити диференціацію на ринку та стимулювати розвиток регіональної санаторно-курортної індустрії.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило зробити висновки, основні з яких такі:

1. Мінеральні природні води – природні підземні мінеральні води об'єктів (родовищ), що характеризуються певним та стабільним фізико-хімічним складом, вмістом біологічно активних компонентів та сполук відповідно до кондицій, установлених для кожного об'єкта (родовища), які використовуються без додаткової обробки, що може вплинути на хімічний склад та мікробіологічні властивості. Мінеральні води класифікуються за біологічною дією, мінералізацією, вмістом біологічно активних компонентів та формою застосування на столові, лікувально-столові та лікувальні. Для визначення їх групи використовують такі показники, як загальна мінералізація, іонний і газовий склад, терапевтичні компоненти, рН, температура та радіоактивність. Найбільш поширені групи вод включають вуглекислі, сірководневі, сульфатні, залісті, миш'яковисті, бромисті, йодисті, магнієві, органічні, радонові та термальні.

2. Мінеральні води мають значну цінність для розвитку туризму та рекреації, оскільки вони є природним ресурсом, який використовується для лікувальних та оздоровчих процедур. Їхнє застосування охоплює різні напрямки діяльності, що забезпечують комплексний вплив на здоров'я та самопочуття відпочивальників. У межах лікувально-оздоровчого туризму мінеральні води використовуються в бальнеологічних процедурах, таких як ванни, душі, гідромасажі, грязелікування та інші терапевтичні методи, що сприяють нормалізації обміну речовин, поліпшенню кровообігу, відновленню функцій опорно-рухового апарату та загальному зміцненню організму. В рекреаційному туризмі мінеральні води застосовуються для облаштування спеціальних басейнів, купелей та гідромасажних комплексів, що дозволяє поєднувати відпочинок із профілактикою захворювань та оздоровленням організму. Крім того, у деяких країнах природні мінеральні джерела

використовуються для організації дозвілля на рекреаційних пляжах, де туристи можуть плавати, займатися водними видами спорту та отримувати оздоровчий ефект від природних компонентів води.

3. Процедури на основі мінеральних вод включають внутрішнє (питне лікування) та зовнішнє застосування (ванни, гідромасаж, косметичні процедури, інгаляції, кишкові зрошення). Ефективність процедур визначається хімічним складом, мінералізацією, температурою води та механічним впливом, що разом забезпечує комплексну дію на організм: нейрорефлекторну, гормональну, метаболічну та психотерапевтичну. Зовнішні процедури сприяють відновленню функцій органів і систем, знімають запалення та напругу, а внутрішнє застосування – корекції секреторних, травних і обмінних процесів.

4. На території Чернівецької області виявлено численні родовища природних підземних мінеральних вод, які належать до кількох бальнеологічних груп: води без специфічних компонентів і властивостей, сульфідні, йодо-бромні, а також води з підвищеним вмістом органічних речовин. Характер хімічного складу та рівень мінералізації визначають можливості їх використання як для зовнішніх, так і для внутрішніх лікувальних процедур, а також для промислового фасування у вигляді природних столових та лікувально-столових мінеральних вод.

Для Чернівецької області притаманний низький рівень видобутку підземних мінеральних вод: частка використання наявних запасів становить лише 1,14%. Загалом на території області зафіксовано 80 проявів природних мінеральних вод із різними хімічними характеристиками та рівнями мінералізації, серед яких 12 родовищ отримали медичні (бальнеологічні) висновки та внесені до Державного кадастру природних лікувальних ресурсів. Така наявність ресурсів свідчить про значний потенціал для розвитку бальнеологічної галузі, проте його ефективне використання потребує комплексного підходу та раціонального управління.

5. Кількість спеціальних закладів розміщення курортного господарства області у Чернівецької області має негативну тенденцію зменшення. Основною причиною скорочення мережі закладів рекреації, є те що заклади старіють та не відповідають сучасним стандартам надання послуг, що призводить до низького попиту на розміщення туристів та збитковості діяльності. Критичний стан переважної більшості санаторних закладів зумовлений виробничо-господарськими проблемами, у тому числі виведенням з експлуатації окремих об'єктів у зв'язку з погіршенням фінансово-економічного стану; капітальним ремонтом або реконструкцією санаторно-курортних закладів; зміною форми власності чи господарської діяльності; відстроченням банкрутство, відсутність обігових коштів. Однак, переважна більшість закладів оздоровлення та відпочинку мають невисокий рівень та асортимент послуг, слабку матеріально-технічну базу, сезонність в роботі.

6. Природні мінеральні води Чернівецької області успішно застосовуються в санаторно-курортній та оздоровчій галузі, зокрема в санаторії «Брусниця», еко-курорті «Хутір Тихий» та комплексі «Буковинська Черешенька». Використовуються різні типи вод — сірководневі, гідрокарбонатно-хлоридно-натрієві та хлоридно-натрієві, які забезпечують комплексну лікувально-оздоровчу дію: нормалізують обмін речовин, стимулюють роботу нервової та серцево-судинної систем, покращують стан опорно-рухового апарату та шкіри, а також підтримують функції внутрішніх органів. Окрім спеціалізованих санаторно-оздоровчих закладів, природні мінеральні води регіону також використовуються в низці приватних готелів та відпочинкових комплексів та оздоровчих закладах. Вони здебільшого застосовуються у форматі SPA-послуг, бальнеологічних ванн, оздоровчих курсів або як додатковий елемент у програмах релаксації та відновлення

7. З огляду на природний потенціал Брусницького родовища та інших в області та результати сучасних наукових досліджень, доцільним є запровадження наступних рекомендацій: розроблення стандартизованих бальнеологічних програм для різних категорій пацієнтів, інтеграція

результатів наукових досліджень у практику санаторію, забезпечення раціонального та екологічно безпечного використання мінеральних ресурсів із моніторингом дебіту та якості води, модернізація лікувально-діагностичного обладнання, підвищення кваліфікації медичного персоналу, розроблення спеціалізованих програм реабілітації військовослужбовців та інших категорій пацієнтів, використання мінеральних вод для покращення психофізіологічного стану та короткотривалої реабілітації, дотримання правил збору та споживання води, розширення інформаційно-просвітницької роботи та популяризація атласу «Сила природи», формування інтегрованих туристично-оздоровчих продуктів.

8. Використання мінеральних вод Чернівецької області в санаторно-курортних закладах України доцільно здійснювати через доставку фасованої води до наявних бальнеологічних курортів та створення нових бюветів і бальнеологічних відділень у закладах, які не мають власних джерел. Фасовані води слід сертифікувати відповідно до санітарних та законодавчих норм, застосовувати стерильні контейнери з маркуванням, забезпечувати регулярний лабораторний контроль. Логістика доставки повинна передбачати спеціалізований транспорт із збереженням температури та хімічних властивостей води.

Для питних та гідрокарбонатно-хлоридно-натрієвих вод рекомендується створення бюветів у сусідніх областях із контролем температури, режиму прийому та присутністю кваліфікованого медичного персоналу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Порядку здійснення медико-біологічної оцінки якості та цінності природних лікувальних ресурсів, визначення методів їх використання: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 02.06.2003 №243. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0752-03/stru2>
2. Юрасов С.М., Сафранов Т.А., Чугай А.В. Оцінка якості природних вод: Навчальний посібник. Одеса: Вид-во, 2011. 164 с.
3. Характеристика та класифікація мінеральних вод. URL. [HTTPS://AKTIVA.UA/UK/MODULE/PSBLOG/MODULE-PSBLOG-BLOG?ID=21](https://aktiva.ua/uk/module/psblog/module-psblog-blog?id=21)
4. Курортологія та курорти України : навч. посіб. для самостійної роботи студентів VI курсу медичних факультетів при підготовці до практичних занять з навчальної дисципліни «Медична реабілітація» / уклад. С. М. Малахова, О. О. Черепок, Н. Г. Волох. Запоріжжя : ЗДМУ, 2019. 105 с.
5. Алексеєнко Н.О., Гуца С.Г. Ніколенко С.І. Стреспротекторні властивості магнієвмісних природних маломінералізованих вод. Медична реабілітація, курортологія, фізіотерапія. 2012. №3 (71). С. 44-48.
6. Мінеральні ресурси України. Київ : Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України», 2020. 270 с
7. Курортологія та дієтотерапія: методичні вказівки до практичних занять для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 227 – Терапія та реабілітація) / Укл.: В. І. Титаренко, В. В. Черняков. Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2024. 105 с
8. Кравець О. М. Конспект лекцій з дисципліни «Курортологія» (для студентів усіх форм навчання напрямів підготовки 6.030601 – Менеджмент, 6.140101 – Готельно-ресторанна справа, 6.140103 – Туризм) / О. М. Кравець,

А. А. Рябев ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2016. 102 с.

9. Про курорти: Закон України № 2026-III від 05.10.2000. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14#Text>

10. Природні лікувальні ресурси: абетка користувача: інформаційно-аналітичний довідник / за заг. ред. Бабова К.Д., Безверхнюк Т.М., Кисилевської А.Ю. «Поліграф». Одеса, 2021. 76 с

11. Нетробчук І.В., Самолук І.М. Поширення мінеральних лікувальних вод в Україні. Глава III. Природнича географія: теорія та практика. Київ, 2018. С. 190-200.

12. Кучмістова О.Ф., Кучмістова В.О., Черницький В.І., Майборода О.І. Відзеркалення системно-історичних аспектів вивчення лікувальних мінеральних вод як елементу гідромінеральних ресурсів. The world of science and innovation : VI International Scientific and Practical Conference, 14-16 January 2021, London, United Kingdom. 2021. Pp. 706-715

13. Клапчук В.М., Мендела І.Я. Курортна справа : організація, територіальне управління, стратегічне планування: Навчально-методичний посібник. ІваноФранківськ, 2020. 278 с

14. Внутрішній прийом мінеральної води. URL. <https://kryshtalevedzhere.com.ua/ua/vnutrishnij-prijom-mineralnoi-vodi/>

15. Внутрішнє застосування мінеральних вод у лікарській практиці. ЛВ Андріюк, ВМ Яцюк, СІ Федяєва. Фітотерапія, 4-12, Фітотерапія. Часопис. №4. 2017.

16. Михайловська Н. С. Фізична терапія, ерготерапія в клініці внутрішніх хвороб : навчальний посібник для студентів III-IV курсу медичного факультету за програмою навчальної дисципліни «Пропедевтика внутрішніх хвороб (за професійним спрямуванням)», спеціальність 227 «Фізична терапія, ерготерапія».Запоріжжя : ЗДМФУ, 2023. 163 с.

17. Кишкові зрошення (промивання) мінеральною водою. URL. <https://kvitkapolonyny.com/balneoterapiia/promyvannia-mineralnoi-vodoi/>

18. Гідромасаж ясен. URL. <https://trembita.in.ua/procedure/gums-hydromassage/>
19. Фізіотерапія: підручник для студентів вищих медичних навчальних закладів/ В.Д. Сиволап, В.Х. Каленський; ЗДМУ.- З.: ЗДМУ, 2014-196 с.
20. Нетробчук І.В., Самолук І.М. Поширення мінеральних лікувальних вод в Україні. Глава III. Природнича географія: теорія та практика. Київ, 2018. С. 190-200.
21. Кравець О. М. Курортологія : підручник / О. М. Кравець, А. А. Рябєв ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. – 167 с.
22. Звіт про стратегічну екологічну оцінку Проєкту Стратегії розвитку Чернівецької області на період до 2027 року (оновлена редакція). URL: <https://bukoda.gov.ua/storage/app/sites/23/uploaded-files/chernivetska-oblast-2024-1-1.pdf>
23. Король О. Регіональний розвиток туризму в Чернівецькій області. Наукові записки. Рекреаційна географія і туризм. 2017. № 1. С. 100-109.
24. Кілінська К.Й., Костащук В.І. Мінерально-сировинні ресурси: сучасний стан та перспективи використання: монографія. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 184 с
25. Корисні копалини Чернівецької області. URL: <https://insgeo.com.ua/korysni-kopalyny-chernivetskoj-oblasti/>
26. Шевчук Ю.Ф. Аналіз водних ресурсів Чернівецької області та оцінка їх якості: монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. 144 с
27. Про затвердження переліку водних об'єктів, що відносяться до категорії лікувальних: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2011 № 615. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615-2011-%D0%BF/ed20201201/comp20190101>

28. Дутчак С.В. Ресурсна основа розвитку курортно-лікувального сегменту туристсько-рекреаційної діяльності. Географія та туризм. 2022. С.70-79

29. Державний кадастр природних лікувальних ресурсів України. «Український науково-дослідний інститут медичної реабілітації та курортології Міністерства охорони здоров'я України». URL: <https://kurort.gov.ua/vedennyaderzhavnogo-kadastru-prirodnyh-likuvalnyh-resursiv/>

30. Чернівецька область: природні лікувальні ресурси та рекреаційний потенціал розвитку [колективна монографія]. Одеса: ДУ «Укр. НДІ МР та К МОЗ України», 2022. 106 с

31. Ошуркевич-Панківська О.Є., Панківський Ю.І., Антоник І.І. Оцінка рекреаційної місткості природних ресурсів чернівецької області. Prospects for the development of modern science and education: problems and ways of developmen. 2025. С.186-190

32. Чир Н.В. Освоєння бальнеологічних ресурсів чернівецької області як перспективний вектор розвитку карпатського регіону. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2bbcf19b-9aad-42fd-9465-8b4ac61ef458/content>

33. Історія мінеральних вод Буковини. URL: <https://chernivtsi.name/uk/eternal-2393-istoriya-mineralnyh-vod-bukovyny>

34. Головне управління статистики у Чернігівській області. URL: <https://www.chernigivstat.gov.ua/statdani/Turizm/index.php>

35. Басос Я.Ю., Новоженюк О.О. Сучасний стан та перспективи розвитку туристичної діяльності у Чернівецькій області. URL: http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/10482/1/166-1856-3-6_%D0%91%D0%B0%D1%81%D0%BE%D1%81%2C%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%8E%D0%BA.pdf

36. Войтович С.Я. Розвиток сфери санаторно-курортного обслуговування індивідуальних споживачів в системі сталого розвитку

економіки. 2021. С.85-89. URL:
<https://rep.polessu.by/bitstream/123456789/24326/1/Rozvitok.pdf>

37. Гладкий О.В. Сутність та особливості проєктування санаторно-курортного продукту і механізми формування його ефективності на ринку України. Туристичний та готельно-ресторанний бізнес у період кризового стану: проблеми розвитку та регулювання : колективна монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. Чепурди Л. М. 2023. С.47-61

38. Санаторно-оздоровчий Комплекс «Брусниця». URL:<https://www.brusnytcia.com/>

39. Еко-курорт «Хутір Тихий». URL: <https://hutir.org/>

40. Смик О.С. Роль мінеральних вод для санаторно-курортного лікування (на прикладі Чернівецької області). Проблеми гідрології, гідрохімії, гідроекології : Мат. 6-ої Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю (Дніпропетровськ, 20-22 травня 2014 р.), 2014. С.262-264

41. Андрусяк Н.С. Санаторій «Брусниця» як основний елемент розвитку лікувально - оздоровчого туризму у чернівецькій області. Сучасні особливості формування і управління інноваційним потенціалом регіонального розвитку туризму та рекреації із залученням молодіжного ресурсу. 2015. С.187-189

42. «Буковинская черешенька». URL:
https://chereshenka.com/ua/race_schedule

43. Ячнюк, М., Зінченко, Н., Зендик, О., Стримбу, Є. Лікувально-рекреаційні можливості Чернівецької області з використанням природних ресурсів. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. 2024. Серія 15. №(12(185), 226-229.

44. Кравець О.М., Рябєв А.А. Курортологія підручник - Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2017. 60 с.

45. Про затвердження Регіональної програми фінансової підтримки та розвитку Чернівецького обласного комунального підприємства «БАЛЬНЕОЛОГІЧНИЙ САНАТОРІЙ «БРУСНИЦЯ» на 2024-2027 роки. URL:

<https://bukrada.gov.ua/wp->

[content/uploads/2023/12/%D0%91%D1%80%D1%83%D1%81%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8F.pdf](https://bukrada.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/%D0%91%D1%80%D1%83%D1%81%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8F.pdf)

46. Буковина відкрила потенціал мінеральних вод. URL: <https://www.unian.ua/society/bukovina-vidkrila-potencial-mineralnih-vod-12722760.html>

47. Половка С. Г., Пославський М.О. Бальнеологічний потенціал курортів Львівської області. Освітні й наукові виміри географії та туризму: матер. II Всеукраїнської науково-практ. інтернет-конф. з міжнар. участю (м. Полтава, 2019). С. 117-121

48. Санаторно-курортне лікування. Департамент соціального захисту населення. URL: <https://dszn.smr.gov.ua/sanatorno-kurortne-likuvannya/>

49. Economic prospects of health and health development of ukraine in tourism in the context of integration into the international tourism system. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/162/4753/10016-1>

50. Mineral Waters. SAIRME RESORTS. URL: <https://sairmeresort.ge/en/mineral-water>

51. Любінь Великий. URL: <https://sanatorii.in.ua/ljubin-velikij/>

52. Безучно Л., Біланюк В., Тиханович Є. Рекреаційне природокористування у курортах Трускавець та Східниця в контексті поствоєнної реабілітації. Географічна освіта і наука: виклики і поступ: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 140-річчю географії у Львівському університеті. 2023. Том 3. С.176-179

53. Волох Н.Г., Черепок О.О. Використання природних лікувальних факторів курортів в фізичній реабілітації: навчальний посібник. ЗДМУ, 2016. 133с.

54. Санаторій «Сонячний» Поляна, Закарпаття. URL: <https://sanatorii.in.ua/sonjachnij/>

55. Робота санаторно-курортних закладів в умовах війни. URL: <https://myrgorod.pl.ua/news/robota-sanatorno-kurortnyhzakladiv-v-umovah-vijny>.

56. Гладкий О.В. Сутність та особливості проектування санаторно-курортного продукту і механізми формування його ефективності на ринку України. Туристичний та готельно-ресторанний бізнес у період кризового стану: проблеми розвитку та регулювання : колективна монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. Чепурди Л. М. 2023. С.47-61

ДОДАТКИ

Додаток А

Географія мінеральних вод Чернівецької області

Де є корисні родовища

В ОБЛАСТІ ВІЯВЛЕНО 80
ПРОЯВІВ МІНЕРАЛЬНИХ ВОД:

37 природних столових мінеральних вод, з яких шість мають медичний висновок;

27 природних лікувально-столових мінеральних вод, з яких чотири мають медичний висновок;

16 природних лікувальних вод, з яких дві мають медичний висновок.

Вижницький район

- Брусниця (йодна, борна, хлоридна натрієва з підвищеним містом броду, а також сульфідна борна, гідрокарбонатно-хлоридна натрієва).
- Зеленів (сульфідна, гідрокарбонатно-хлоридна, хлоридно-натрієва).
- Черешенька (йодобромний, борний, хлоридно-натрієвий розсол).
- Чорторія (сульфідна, гідрокарбонатно-хлоридна натрієва).
- Вижиця (сульфатно-гідрокарбонатна, натрієво-кальцієва з підвищеним умістом органічних речовин).
- Путила, Дихтинець (гідрокарбонатна магнієво-кальцієва).
- Сергії (борна).

30

Вижницький район,
п'ять мають медичний
висновок.

28

Чернівецький район,
три мають медичний
висновок.

22

Дністровський район,
чотири мають медич-
ний висновок.

Чернівецький район

- Панка (йодобромна, хлоридно-натрієва)
- Бабин (сульфатно-гідрокарбонатна магнієво-кальцієва)
- Валя Кузьміна (гідрокарбонатно-натрієва)
- Товтри (сульфатна кальцієва, магнієво-кальцієва)
- Яблунівка (борна хлоридно-гідрокарбонатна натрієва).

Дністровський район

- Кельменці (гідрокарбонатна магнієво-кальцієво-натрієва)
- Романківці (кремнієво-гідрокарбонатна)
- Зелена Липа (гідрокарбонатно-сульфатна кальцієва, натрієва)
- Подвірне (гідрокарбонатно-сульфатна)
- Ожеве (хлоридно-натрієва)

Природні мінеральні води Чернівецької області

